

ความ อยู่รอด ของ มนุษยศาสตร์ ไทย

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ

ปาฐกถาเกียรติยศ

ศาสตราจารย์เกษาน จาติกวณิช ครั้งที่ ๕

วันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๕๒

“ มนุษยศาสตร์ไม่เลื่องที่จะต้อง
เผชิญปัญหาเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์
ในทุกแง่ทุกมุม ผู้ทรงปัญญาย่อม
จะไม่เลื่องความจริง ย่อมจะไม่
ขยาดกลัวต่อความซับซ้อนของชีวิต
และหาทางที่จะใช้ปัญญาพาดน
และสังคมออกจากวังวนของโลก
ที่อาจไม่เป็นมิตรให้ได้ ”

ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ

ปาฐกถาเกียรติยศ
ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษน จาติกวณิช ครั้งที่ ๕
วันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๕๒

ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย

องค์ปาฐก :
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ
กรรมการสภามหาวิทยาลัยมหิดลผู้ทรงคุณวุฒิ

มหาวิทยาลัยมหิดล

หนังสือปาฐกถาเกียรติยศ
ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษน จาติกวณิช ครั้งที่ ๕
เรื่อง “ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย”

องค์ปาฐก : ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ
กรรมการสภามหาวิทยาลัยมหิดลผู้ทรงคุณวุฒิ

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๕๒
จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม

คณะผู้จัดทำหนังสือ
ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์คลินิก ปิยะสกล สกลสัตยาทร อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล
บรรณาธิการ

๑. รองศาสตราจารย์ศันสนีย์ ไชยโรจน์ รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและวิชาการ
๒. นางรัตนา เพ็ชรอุไร ผู้อำนวยการกองบริหารงานวิจัย

ปกและรูปเล่ม ออกแบบเหมาะสม

แยกสีและพิมพ์ที่ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
๖๕/๑๐๑-๑๐๓ ถนนรัชฎีพฤษ (บรมราชชนนี) เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๒-๔๒๒-๙๙๙๙
โทรสาร ๐๒-๔๓๔-๓๕๕๕, ๐๒-๔๓๔-๓๗๗๗

จัดทำโดย กองบริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยมหิดล
โทรศัพท์ ๐๒-๘๔๙-๖๒๔๑-๖ โทรสาร ๐๒-๘๔๙-๖๒๔๗

เอกสารกองบริหารงานวิจัยหมายเลข ๘๘/๒๕๕๒

สารบัญ

๙

คำกล่าวรายงาน โดย
รองศาสตราจารย์ ดร.ศันสนีย์ ไชยโรจน์

๑๑

คำกล่าวเปิดการแสดงปาฐกถา และแนะนำองค์ปาฐก โดย
ศาสตราจารย์คลินิก ปิยะสกล สกลสัตยาทร

๑๗

ปาฐกถาเกียรติยศเรื่อง “ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย”
โดย ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ

๖๕

ภาคผนวก

๖๗

ความเป็นมาในการจัดแสดงปาฐกถาเกียรติยศ
เนื่องในวันพระราชทานนามมหาวิทยาลัยมหิดล (พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๕๒)

๗๑

ประวัติศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษน จาติกวนิช
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล (พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๒๒)

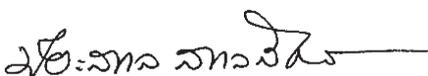

คำนำ

การจัดปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษน จาติกวณิช ครั้งที่ ๕ เนื่องในวันคล้ายวันพระราชทานนามมหาวิทยาลัยมหิดล ๒ มีนาคม ๒๕๕๒ นี้ มหาวิทยาลัยมหิดลได้รับเกียรติจากศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ กรรมการสภามหาวิทยาลัยมหิดลผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นองค์ปาฐกแสดงปาฐกถาเรื่อง “ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย”

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ ได้ถ่ายทอดประสบการณ์ และให้ความรู้แก่ผู้ฟังถึงประเด็นสำคัญให้คิดหาทางออกเพื่อความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ในบริบทของไทยซึ่งเป็นการกระตุ้นให้คณาจารย์สาขาที่เกี่ยวข้องในสถาบันอุดมศึกษาไทยได้มีความตระหนักถึงความสำคัญของมนุษยศาสตร์ร่วมกัน สร้างและพัฒนาวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ที่เหมาะสมกับสังคมและวัฒนธรรมของไทย และจากเนื้อหาที่ท่านบรรยายนี้แสดงให้เห็นเข้าใจได้ชัดเจนว่างานด้านวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์นั้นมิได้แยกกันอยู่โดยสิ้นเชิง แท้จริงแล้วมีความเกี่ยวข้องกันเป็นทั้งเหตุและผลเสริมซึ่งกันและกัน โดยศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ ได้อธิบายถึงความสำคัญของความอยู่รอดโดยใช้ทวิวิจน์ทางปัญญาและการเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอในหนังสือเล่มนี้

มหาวิทยาลัยมหิดล หวังเป็นอย่างยิ่งที่ผู้อ่านจะได้นำไปใช้ประโยชน์ และสร้างความเข้มแข็งในงานวิจัยและวิชาการทางด้านมนุษยศาสตร์ที่เหมาะสมกับสังคมไทยและมีความยั่งยืนตลอดไป

(ศาสตราจารย์คลินิก ปิยะสกล สกลสัตยาทร)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล

ธันวาคม ๒๕๕๒

คำกล่าวรายงาน

ปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษน จาติกวณิช ครั้งที่ ๕
งาน ๔๐ ปี วันพระราชทานนาม “มหาวิทยาลัยมหิดล”

วันจันทร์ที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๒

รองศาสตราจารย์ ศันสนีย์ ไชยโรจน์
รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและวิชาการ
ประธานอนุกรรมการฝ่ายจัดปาฐกถา

กราบเรียน ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวณิช, ศาสตราจารย์เกียรติคุณ
ดร.เจตนา นาควัชระ, นายกสภามหาวิทยาลัยมหิดล,
ท่านอธิการบดี, ท่านผู้อาวุโส และท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน

ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานนาม “มหิดล” ให้เป็นนามของมหาวิทยาลัย
ตั้งแต่วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ ปัจจุบันได้เวียนมาบรรจบในปีที่ ๔๐ มหาวิทยาลัย
มหิดล จึงจัดให้มีการแสดงปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษน
จาติกวณิช เป็นครั้งที่ ๕ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองถึงความสำคัญ
ของวันคล้ายวันพระราชทานนาม “มหาวิทยาลัยมหิดล” และได้ร่วมรำลึกถึง
ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษน จาติกวณิช ซึ่งเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล
คนที่ ๒

ในปีนี้ได้จัดงานได้เชิญ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ
กรรมการสภามหาวิทยาลัยมหิดลผู้ทรงคุณวุฒิ มาเป็นองค์ปาฐก แสดงปาฐกถา
เรื่อง “ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย”

ในโอกาสนี้ ขอกราบเรียนเชิญท่านอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล กล่าวเปิด
การแสดงปาฐกถาและกล่าวแนะนำองค์ปาฐกต่อไป ขอกราบขอบพระคุณ.

คำกล่าวเปิดการแสดงปาฐกถา และแนะนำองค์ปาฐก

โดย ศาสตราจารย์คลินิก ปิยะสกล สกลสัตยาทร

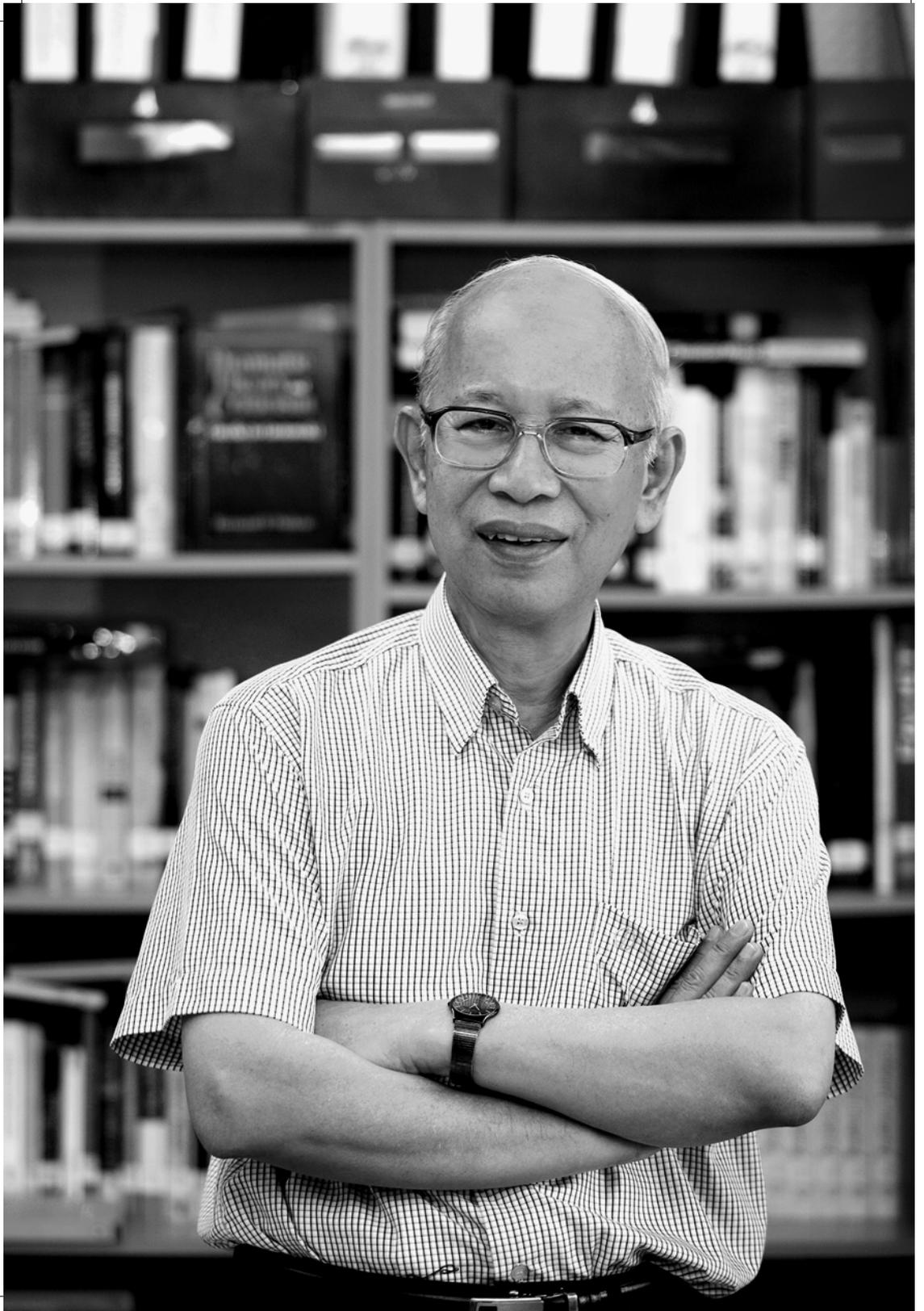
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล

กราบเรียน ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวณิช, ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ, นายกสภามหาวิทยาลัยมหิดล, ผู้อาวุโส และท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน

ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานนามาภิไธยในสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ให้เป็นนามใหม่แก่มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ตามพระราชบัญญัติ ซึ่งมีผลอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ มหาวิทยาลัยมหิดลจึงถือกำเนิดขึ้น นับจากวาระนั้นจนถึงปัจจุบัน

๔๐ ปี ที่ผ่านมามหาวิทยาลัยมหิดล ได้มีการพัฒนาในทุกรูปแบบด้วย ทั้งปรัมาจารย์ ท่านผู้บริหาร และทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ และประชาชนที่ช่วยกัน ปรคับประคอง เกื้อหนุน เอื้ออาทร ทำให้มาถึงวันนี้คือความเป็นมาที่มหาวิทยาลัยมหิดล พร้อมทั้งจะพัฒนาเพื่อประโยชน์กับแผ่นดินนี้ ตามที่เราได้ตั้งจิตปณิธานกัน ถ้วนทั่วทุกคนในมหาวิทยาลัยมหิดล ว่า “เราจะสืบสานพระราชบิดาสู่ปัญญาของแผ่นดิน”

ณ บัดนี้ ในวันนี้ถือเป็นโอกาสอันดีเป็นอย่างยิ่งที่มหาวิทยาลัยมหิดลได้จัดมีปาฐกถาพิเศษ คือ ปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษาน จาติกวณิช ซึ่งนับเป็นครั้งที่ ๕ เพื่อเป็นการระลึกถึงคุณงามความดีของท่านที่ได้เคยดำรงตำแหน่งเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล คนที่ ๒ และในวันนี้เป็นโอกาสที่ดีที่มหาวิทยาลัยมหิดลได้รับเกียรติจาก ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ เป็นองค์ปาฐก แสดงปาฐกถาเรื่อง “ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย” และในโอกาสนี้ผมขอแนะนำประวัติท่านองค์ปาฐกโดยย่อ ดังนี้

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ

จบการศึกษาระดับมัธยมจากโรงเรียนเทพศิรินทร์ โดยสอบได้เป็นที่ ๑ ของทั้งประเทศในแผนกอักษรศาสตร์ แล้วเข้าศึกษาในคณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนจบชั้นปีที่ ๑

ได้รับทุนรัฐบาลไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ จบปริญญาตรี สาขาภาษาปัจจุบัน จากมหาวิทยาลัย Cambridge แล้วศึกษาต่อระดับปริญญาเอก สาขาวรรณคดีเปรียบเทียบ ณ มหาวิทยาลัย Tübingen ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน

กลับมารับราชการในกระทรวงศึกษาธิการ แล้วโอนไปเป็นอาจารย์รุ่นแรกของมหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ จากนั้นออกจากราชการไปปฏิบัติราชการ ณ SEAMEO Secretariat ดำรงตำแหน่ง Deputy Director ในช่วงสองปีสุดท้าย กลับเข้ารับราชการใน มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปี ๒๕๑๙ เคยดำรงตำแหน่งคณบดีคณะอักษรศาสตร์ และรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและวางแผนพัฒนา เกษียณอายุราชการในตำแหน่งศาสตราจารย์ ระดับ ๑๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ปัจจุบันเป็นศาสตราจารย์เกียรติคุณ ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

มีผลงานทางวิชาการตีพิมพ์ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ เป็นภาษาไทย อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน ในด้านวรรณคดีเปรียบเทียบ ศิลปะเปรียบเทียบ (interart studies) หลักการวิจารณ์ ทฤษฎีวรรณคดีและอุดมศึกษา นอกจากนี้ยังเขียนบทวิจารณ์ วรรณกรรม ละคร ดนตรี และทัศนศิลป์

ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่ฟ้า

หลวง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัย Tübingen เป็นเมธีวิจัยอาวุโส สกว. และเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในสภามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และ สภามหาวิทยาลัยมหิดล ในคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา (กพอ.) และประธานอนุกรรมการของ กพอ. ด้านการสนับสนุนการวิจัย

ระดับนานาชาติ

เคยเป็นกรรมการของ Committee on Literary Theory, International Comparative Literature Association (ICLA) และ Vice-President, Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes (FILLM)

ได้รับอิสริยาภรณ์ Goethe Medal และ Bundesverdienstkreuz (First Class) จากสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน และ Chevalier dans l'ordre des arts et des lettres จากฝรั่งเศส เป็น Fulbright Visiting Professor ที่ U.C. Berkeley สหรัฐอเมริกา และได้รับ Research Prize in the Humanities จากมูลนิธิ Alexander von Humboldt เยอรมนี

ปัจจุบันเป็นนักวิจัยอาวุโส ในโครงการวิจัย “การวิจัยพื้นฐานเพื่อปรากฏการณ์ร่วมสมัยเพื่อพัฒนาความรู้ด้านสังคมศาสตร์การวิจัย” ด้วยการสนับสนุนของ สกว. เป็น Research Fellow ของ Free University Berlin และได้รับทุนจาก มูลนิธิ Alexander von Humboldt ให้ทำวิจัยเรื่องพัฒนาการของวิชาการคดีเปรียบเทียบเยอรมัน ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ และปัจจุบันท่านเป็นกรรมการ สภามหาวิทยาลัยมหิดลผู้ทรงคุณวุฒิ

ท่านมีบทบาทเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดลจะก้าวต่อไปข้างหน้า เพิ่มความแข็งแกร่งทางด้านสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ เพื่อจะเสริมความเป็นเอกในเรื่องของแพทย์ วิทยาศาสตร์ และ วิศวกรรมศาสตร์ ทุกอย่างต้องไปด้วยกัน

“ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย”

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ จะเป็นผู้มาจุดประกาย
และเติมเต็มให้มหาวิทยาลัยมหิดลในด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ขอกราบเรียนเชิญศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ

ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย

อารัมภบท

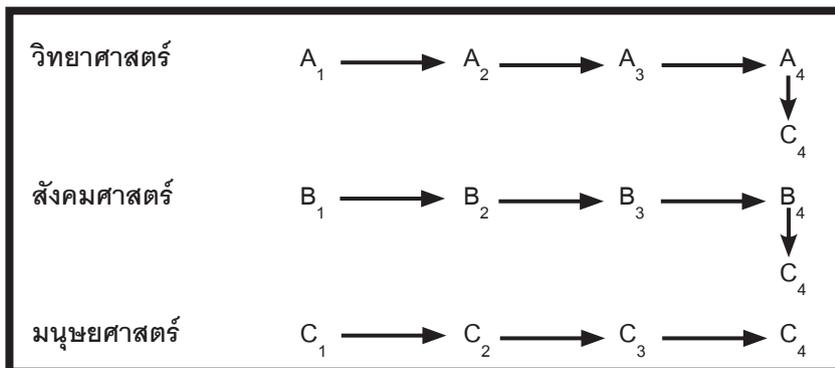
ประเด็นที่ว่าด้วยมนุษยศาสตร์เป็นหัวข้อที่ผู้เขียนได้นำเสนอมาแล้วหลายครั้ง แนวคิดที่จะนำเสนอในครั้งนี้ ส่วนหนึ่งเป็นการนำประเด็นเก่ามาคิดใหม่และเสนอใหม่ อีกส่วนหนึ่งเป็นประเด็นที่คิดค้นมาใหม่ และใคร่ขอนำเสนอในที่นี้ในลักษณะของบททดลอง ในขั้นเริ่มแรก ผู้เขียนใคร่อนุญาตชี้แจงว่า การตั้งหัวข้อที่ว่าด้วยความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย มิใช่เป็นการมุ่งมองแต่ปัญหาเฉพาะของไทย แต่ผู้เขียนได้พยายามแสวงหาประสบการณ์ ความรู้ และความคิดจากแหล่งอื่นๆ โดยเฉพาะจากวัฒนธรรมตะวันตก ทั้งนี้เพราะผู้เขียนเป็นครูภาษาตะวันตกโดยอาชีพดั้งเดิม แม้จะมีการยกตัวอย่างจากตะวันตกในบทความนี้อยู่บ่อยครั้ง แต่ผู้เขียนก็ได้ละเลยที่จะพยายามกระตุ้นให้เราคิดหาทางออกที่เป็นของเราเองสำหรับข้อเสนอนั้นๆ นั้น มีลักษณะทั่วไป มิได้จำกัดวงว่าจะใช้ได้กับสถาบันใด โดยเฉพาะ บทบรรยายนี้จึงใจที่จะไม่อภิปรายประเด็นของการสร้างหลักสูตร เช่น หลักสูตรศึกษาทั่วไป นอกจากนี้ผู้เขียนก็ละเว้นที่จะพิจารณาประเด็นเรื่องโครงสร้างการบริหารทางวิชาการ ซึ่งอันที่จริงก็อาจจะมียุทธศาสตร์เกี่ยวกับความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์เช่นกัน ผู้เขียนสำนึกดีว่า ถ้าต้องการจะอภิปรายประเด็นต่างๆ ให้ถึงแก่นแล้ว อาจจำเป็นต้องใช้เวลาและเนื้อที่มากกว่านี้ วิธีการนำเสนอความคิดในบทความนี้จึงเลี่ยงไม่ได้ในบางครั้งที่จะกลายรูปเป็นการประกาศความเชื่อ ทั้งๆ ที่ผู้เขียนมิได้ตั้งใจจะให้เป็นอย่างนั้น

ที่อยู่ของมนุษยศาสตร์ในโลกของวิชาการ

เพื่อให้เกิดความกระจ่าง ผู้เขียนใคร่ขอเสนอการอภิปรายลักษณะของ
วิทยาการหลัก ๓ สาขา อันได้แก่ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์
ไว้ในรูปของแผนภูมิ ดังนี้

สาขา	ข้อมูล	วิธีการ	ผลลัพธ์	ผลกระทบ
วิทยาศาสตร์	ปรากฏการณ์ A ₁	การสังเกต การทดลอง A ₂	กฎเกณฑ์ ทฤษฎี A ₃	ความเปลี่ยนแปลง ทางเทคโนโลยี A ₄
สังคมศาสตร์	พฤติกรรม สถาบัน B ₁	การสังเกต การวิเคราะห์ B ₂	ข้อสังเกตทั่วไป กฎเกณฑ์ ทฤษฎี B ₃	ความเปลี่ยนแปลง ทางสังคม B ₄
มนุษยศาสตร์	มนุษย์ ประสบการณ์มนุษย์ งานสร้างสรรค์ C ₁	การตีความ การประเมิน คุณค่า C ₂	ความหมาย คุณค่า C ₃	ความสำนึกในคุณค่า ของความเป็น มนุษย์ C ₄

แผนภูมิที่ ๑

แผนภูมิที่ ๒

ต้นแบบ : พ.ศ. ๒๕๒๐
ปรับปรุง : พ.ศ. ๒๕๕๒

“ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย”

แผนภูมิที่นำเสนอนี้ผู้เขียนคิดขึ้นเพื่อเสนอพร้อมกับบทความชื่อ “พื้นฐานการวิจัยทางมนุษยศาสตร์” เมื่อปี ๒๕๒๐ และได้นำมาปรับปรุงบ้างเล็กน้อยสำหรับการบรรยายในครั้งนี้ แผนภูมิที่ ๑ ที่ให้เห็นถึงความแตกต่างของศาสตร์ทั้ง ๓ สาขาทั้งในด้านของข้อมูล วิธีการ ผลลัพธ์ และผลกระทบ แต่ในขณะเดียวกัน ศาสตร์ทั้งสามจะทำหน้าที่ในการจรรโลงโลกและมนุษยชาติไว้ได้ก็ด้วยการยอมรับเงื่อนไขอันระบุไว้ในส่วนที่ว่าด้วยความสำนึกในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ อันเป็นผลกระทบของวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์ ดังที่ได้ระบุไว้ในแผนภูมิที่ ๒ วิทยาการอีก ๒ สาขา คือ วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ จึงจำเป็นจะต้องเดินตามมนุษยศาสตร์ มาสู่จุดหมายปลายทางอันเป็นอุดมคติ ณ จุด C 4 ให้ได้ หากไม่แล้วก็จะเกิดภาวะที่คนไทยโบราณกล่าวเอาไว้ว่า “ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” ดังที่ได้เกริ่นไว้แล้วในอารัมภบท การกล่าวอ้างเช่นนี้อาจจะมีลักษณะเป็นการประกาศความเชื่อมากกว่าการพิสูจน์ประเด็นด้วยทฤษฎี ในแง่นี้มนุษยศาสตร์จึงเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีลักษณะเป็นอัตวิสัยอยู่บ้าง แต่อัตวิสัยดังกล่าวก็ผูกอยู่กับความสำนึกเชิงจริยธรรมซึ่งนักปราชญ์ส่วนใหญ่พร้อมที่จะยอมรับว่า เป็นทั้งสิ่งที่มนุษย์มีติดตัวมาแต่กำเนิดและเป็นทั้งผลของกระบวนการหล่อหลอมทางวัฒนธรรม อันเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงวุฒิภาวะในทางปัญญาไปพร้อมกันด้วย

ในแง่ของวิชาการ มนุษยศาสตร์เป็นวาทกรรมทฤษฎีปฏิบัติที่อธิบาย ดีความ และประเมินคุณค่าวาทกรรมปฐมนิเทศ และหรือประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงในระดับปฐมนิเทศ ถ้ามองในแง่ลบ มนุษยศาสตร์จำต้องมีบทบาทเป็นเพียงกาฝากทางปัญญาที่ดำรงอยู่ได้ด้วยประสบการณ์ของมนุษย์และผลงานของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้มนุษยศาสตร์จึงจำต้องมีความอ่อนน้อมถ่อมตน แต่วัตรปฏิบัติดังกล่าวหาได้เป็นผลมาจากการขาดความมั่นใจไม่ มนุษยศาสตร์มีเงื่อนไขบางประการที่นักวิชาการในด้านนี้ยอมรับกัน นั่นก็คือว่า เรามิได้นำประสบการณ์มนุษย์มาเพียงแต่เล่าซ้ำ แต่การเล่าของเราเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์เชิงวิพากษ์ หรือเรียกได้ว่าเป็นวาทกรรมเชิงวิจารณ์ (critical discourse) ถ้ากล่าวถึงมนุษยศาสตร์ในด้านของวิชาการ ก็จะต้องยอมรับว่ามนุษยศาสตร์เป็นวิชาการที่กระทำกิจเชิงวิจารณ์ (critical discipline) แต่ก็อีกนั่นแหละ ไม่ว่าจะพยายามจะเป็นวิชาการ

ที่เข้มข้นเพียงใด มนุษยศาสตร์ก็ไม่ปฏิเสธความเชื่อพื้นฐานบางประการ เช่นที่ว่า
เชื่อในสัญชาตญาณใฝ่ดีในตัวมนุษย์ว่า ถ้ารู้จักครุ่นคิดพิณิจนึก รู้จักหยุดคิดและ
ดูคิดในโอกาสอันเหมาะสม ก็จะหาทางแก้ปัญหของตนและโลกได้ ที่กล่าวมา
ข้างต้น อาจจะเป็นการประกาศความเชื่อที่เข้าข้างตัวเองมากเกินไป เพราะในท้าย
ที่สุดแล้ว มนุษยศาสตร์ก็ยังไม่ตกลงปลงใจที่จะกล่าวอ้างว่า วาทกรรมทฤษฎีภูมิ
มีความสำคัญเท่ากับหรือเหนือกว่าประสบการณ์และวาทกรรมปฐมภูมิหรือไม่
พัฒนาการของมนุษยศาสตร์ในระยะหลังนี้ โดยเฉพาะในแวดวงตะวันตก อาจจะมี
หลงทางไปบ้างในการที่แสดงให้เห็นความมั่นใจว่าวาทกรรมทฤษฎีภูมิมีความสำคัญ
ไม่น้อยไปกว่าประสบการณ์ขั้นต้นหรือวาทกรรมปฐมภูมิ เราจึงมักจะเห็นตัวอย่าง
ของนักวิจารณ์หรือนักวิชาการที่หาญวางตัวเหนือศิลปินสร้างสรรค์ ผู้สร้างงาน
ต้นแบบอันทรงคุณค่าเอาไว้ ผู้เขียนได้ให้ทรรศนะโดยพิสดารเกี่ยวกับการ
หลงทางในด้านวิชาการที่กล่าวมานี้ในบทความภาษาอังกฤษชื่อ “The Loquacious
Turn or the Importance of Being Secondary”^(๑) (แปลเป็นไทยหลวมๆ
ได้ว่า “การผันไปสู่วาทกรรมของคนพูดมาก หรือความสำคัญของทฤษฎีภูมิ”)

ประสบการณ์ใกล้ตัว

ในเมื่อมนุษยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ขึ้นอยู่กับกรณีศึกษา จึงอาจกล่าวได้ว่า
ไม่มีประสบการณ์ใดที่ต่ำต้อยเกินไปกว่าที่จะได้รับการนำมาศึกษาในกรอบของ
มนุษยศาสตร์ ประสบการณ์ที่ผู้เขียนใคร่ขอนำมาเล่า ณ ที่นี้ เป็นประสบการณ์พื้นๆ
ของเด็กนักเรียนมัธยมกลุ่มหนึ่งที่ชอบเล่นกีฬาที่เรียกว่าตะกร้อวง แต่เมื่อผู้เขียน
มองย้อนหลังไปกึ่งศตวรรษ ก็มองเห็นความหมายบางอย่างที่แฝงอยู่ในการเล่น
ของเด็กๆ ที่กล่าวถึงนี้ ตะกร้อวงเป็นกีฬาที่ในตัวของมันเองก็ทำให้ผู้เล่นต้องเข้าหากัน
หมายความว่าการเล่นและรับเป็นตัวเองให้เกิดลักษณะของทีมเวิร์ค ของความเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกัน อาจจะเรียกว่าเป็นความสามัคคีในลักษณะหนึ่งก็ได้ ผู้เขียน
จำได้ว่า ในตอนพักกลางวันวันหนึ่ง ณ ใต้ต้นมะฮอกกานี ที่โรงเรียนเทพศิรินทร์
มีอาคันตุกะวัยกลางคนคนหนึ่ง แต่งเครื่องแบบข้าราชการกรมรถไฟ (การรถไฟ
แห่งประเทศไทยในขณะนั้นเป็น “กรม” ตามแบบแผนของราชการ) เดินผ่านมา

และขอร่วมเล่นด้วยกับพวกเรากลุ่มนักเรียนมัธยม เมื่อมี “ผู้อื่น” แทรกตัวเข้ามา พวกเราก็จำเป็นจะต้องปรับตัวให้เกิดองค์ประกอบใหม่ที่สมานอาคันตุกะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเรา ในขณะที่เล่นไป เราก็ต้องพยายามที่จะรู้จักวิธีการเล่นของเขา ต้องพยายามป้อนลูกให้เขาให้ดีที่สุด เพราะอาคันตุกะผู้นี้มีมือเหนือพวกเรามากนัก มีกลเม็ดเด็ดพรายต่างๆ ที่แสดงให้พวกเราได้ชม เท่ากับเป็นการเพิ่มความหรรษาให้แก่กลุ่มของเราได้เป็นอย่างดี เขาเองในฐานะอาคันตุกะก็ต้องพยายามรู้จักพวกเราว่าเราเล่นอย่างไร กล่าวอีกนัยหนึ่ง เราสนทนากับเขา และเขาก็สนทนากับเรา ผ่านลูกตะกร้อ (ซึ่งทำด้วยหวาย ไม่ใช่ทำด้วยพลาสติกดังเช่นทุกวันนี้) อาคันตุกะเล่นอยู่กับเราสัก ๑๕ นาที แล้วก็ต้องกลับไปทำงาน เมื่อเขาเดินออกจากประตูโรงเรียน ข้ามสะพานข้ามคลองผดุงเกษม กลับไปยังกรรมรถไฟนั้น เราก็ต้องปรับตัวอีกครั้งหนึ่ง เพื่อที่เราจะได้เล่นร่วมกันต่อไปโดยไม่มีเขา

ข้อสรุปที่ได้จากประสบการณ์ดังกล่าว อาจเป็นไปในแนวทางต่อไปนี้

๑. ความสามารถในการปรับตัวในระดับของบุคคลต้องดำเนินไปพร้อมกับความสามารถในการปรับตัวในระดับหมู่คณะ เป็นการปรับตัวโดยฉับพลัน เทียบได้กับการด้น (improvisation) ในทางวรรณศิลป์และคีตศิลป์
๒. การสร้างทวิวิจน์ (dialogue) มิใช่เอกสิทธิ์ของภาษา แต่ทวิวิจน์ด้วยวิธีอื่นที่มิใช่ภาษาก็เป็นการสื่อสารที่มีนัยสำคัญต่อชีวิตมนุษย์เช่นกัน
๓. การปรับตัวทั้งจากฝ่ายเจ้าของบ้านและจากฝ่ายอาคันตุกะเป็นกลไกในการแสดงความเป็นมิตรต่อกัน
๔. ความสามารถในการปรับตัวมีนัยทางสังคมที่อาจนำไปพัฒนาต่อไปในกระบวนการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางสังคม

ทฤษฎีที่อาจสร้างขึ้นได้จากประสบการณ์ที่กล่าวมาข้างต้นอาจเรียกได้ว่า “ตะกร้อวงส่งใจสมาน” ความคิดแนวมนุษยศาสตร์เอื้อให้เกิดทฤษฎีเช่นนี้ขึ้นได้

งานสร้างสรรค์ หรือชีวิตจริง

โดยทั่วไปมนุษยศาสตร์มุ่งที่จะวิเคราะห์ทั้งตัวมนุษย์ ประสบการณ์มนุษย์ และงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ เรื่องที่จะเล่าต่อไปนี้อาจจะเป็นเรื่องที่กระตุ้น “ความสำนึกในคุณค่าของความเป็นมนุษย์” ได้อย่างดี เรื่องมีอยู่ว่า นักศึกษาหนุ่มชาวเยอรมันคนหนึ่ง ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เดินทางไปท่องเที่ยวในประเทศเพื่อนบ้านคือฝรั่งเศส ด้วยวิธีการ “โบกรถ” (hitch-hiking) คือขออาศัยรถยนต์ส่วนตัวที่วิ่งผ่านมาเดินทางไปในที่ต่างๆ โดยเป็นการเอื้อเฟื้อกันที่กลายเป็นขนบ วันหนึ่งชายวัยกลางคนชาวฝรั่งเศสขับรถผ่านมา และก็รับนักศึกษาเยอรมันผู้นั้นขึ้นรถไป ชายหนุ่มกับเจ้าของรถผู้ให้ความเอื้อเฟื้อสนทนากันถูกคอกมาก เจ้าของบ้านจึงเชิญอาศัยคนตุ่ของหนุ่มให้ไปพักค้างคืนที่บ้านของเขา เมื่อไปถึงบ้านก็ชี้ให้ดูห้องนอนที่ว่างอยู่ ๒ ห้อง และกล่าวกับชายหนุ่มว่าจะเลือกนอนห้องไหนก็ได้ตามอัธยาศัย ชายหนุ่มถามว่าทั้งสองห้องนั้นเป็นห้องของใคร เจ้าของบ้านตอบว่าเป็นห้องของลูกชาย ๒ คน ชายหนุ่มจึงถามว่า แล้วเขาไปไหนเสียแล้ว เจ้าของบ้านพยายามตอบอย่างไม่มีอารมณ์ว่า เขาทั้งสองตายไปในสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นอันว่าชายกลางคนฝรั่งเศสผู้นั้นพร้อมจะเชิญลูกของศัตรูให้เข้ามาพำนักอยู่ในรั้วชายคาของบ้านเขา ทั้งที่เมื่อไม่กี่ปีก่อนหน้านั้น ลูกชายทั้งสองของเขาต้องตายไปด้วยน้ำมือของทหารเยอรมัน จะมีเรื่องเล่าใดที่ตอกย้ำความคิดเรื่องอภัยทานได้ดีกว่าเรื่องนี้ คำถามที่เราจะต้องถามตัวเองก็คือว่า ถ้าเรื่องนี้เป็นเรื่องจริงจะมีน้ำหนักมากกว่าในกรณีที่เรื่องนี้เป็นวรรณกรรมใช่หรือไม่ ปฏิกริยาของเราจะแตกต่างกันหรือไม่ ถ้าเราได้ทราบว่าเป็นเรื่องจริงหรือเรื่องแต่ง

คำถามที่มนุษยศาสตร์พึงให้ (ซึ่งก็เป็นการประกาศความเชื่ออีกเช่นกัน) ก็คือว่า สังคมอารยะ คือสังคมซึ่งเข้าใจที่จะปลุกสัญชาตญาณใฝ่ดีให้แก่สมาชิกของสังคมนั้นๆ ทั้งด้วยพฤติกรรมจริง และด้วยงานสร้างสรรค์ทางศิลปะ เรื่องจริงหรือเรื่องแต่งก็สามารถช่วยจรรโลงสังคมได้เหมือนกัน ถ้าเรื่องนั้นสามารถที่จะปลุกสัญชาตญาณใฝ่ดีได้ มนุษยศาสตร์ไทยมีหน้าที่อันหนักหน่วงที่ยังทำไม่สำเร็จ นั่นก็คือว่า ยังไม่สามารถชักจูงให้นักลงทุนผู้มั่งคั่งซึ่งครอบครองเวลาอันมีค่า (เป็น

ตัวเงิน) อยู่ในโทรทัศน์ช่องต่างๆ ให้เลิกมอมเมาผู้ชมด้วยปฏิภูมทางวัฒนธรรมที่นับวันจะรุนแรงยิ่งขึ้นทุกที และหันมาแสวงหาเรื่องสมมติที่สามารถปลุกสัญชาตญาณแฝงใต้ได้ ซึ่งก็ไม่จำเป็นว่าจะขายไม่ออกหรือได้เรตติ้งที่ต่ำเสมอไป ปัญหาของผู้มีธนาอำนาจในบ้านเราก็คือ พวกเขาดูถูกมหาชน เพราะโดยเนื้อแท้แล้ว เขาเองเป็นผู้ไร้การศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไร้การศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ โดยเห็นอย่างชัดแจ้งได้ว่าพวกเขาขาดความสำนึกในคุณค่าของความเป็นมนุษย์

วาทกรรมทุติยภูมิที่ทรงคุณค่า

แม้ว่าผู้เขียนจะได้พยายามแยกแยะให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันระหว่างการสร้างงานที่เป็นปฐมภูมิกับการสร้างงานทุติยภูมิมาแล้วข้างต้น แต่ก็มิได้หมายความว่า วาทกรรมทุติยภูมิจะเป็นงานระดับสองหรืองานของชนชั้นสองในสังคมเสมอไป วาทกรรมทางวิชาการ แม้จะเป็นวาทกรรมทุติยภูมิ แต่ก็สามารถสร้างพลังทางปัญญาให้แก่วงวิชาการและให้แก่สังคมได้ จะขอยกตัวอย่างจากงานวรรณกรรม อังคาร กัลยาณพงศ์ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปต่อเนื่องมาเป็นเวลาร่วมครึ่งศตวรรษแล้วว่าเป็นกวีที่มีความโดดเด่น ทั้งในด้านของความรู้ลึกทางความคิด และความสามารถที่จะแสดงออกด้วยวรรณศิลป์ที่ประทับใจคน หน้าที่ของนักวิจารณ์และนักวิชาการด้านวรรณคดีศึกษาคงจะมีหยุดอยู่แต่เพียงกล่าวซ้ำซาก ว่ากวีท่านนี้เป็นรัตนกวีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ถ้ากล่าวแต่เพียงเท่านั้นก็เป็นแค่คำอธิบายที่ตื้นๆ หน้าที่ของวิชาการคือการตีความพร้อมการประเมินคุณค่า ซึ่งจำต้องดำเนินไปด้วยความเป็นเหตุเป็นผล และจะต้องสื่อสารกับวงการและในบางกรณีกับผู้อ่านโดยทั่วไปให้ได้ ในบางลักษณะวาทกรรมทุติยภูมิทางวิชาการมาจากการเฝ้าสังเกตตัวเอง มาจากการอธิบายปฏิบัติการมีส่วนตนที่มีลักษณะเป็นอัตวิสัย ด้วยวาทกรรมที่เสนอตัวเข้ามาพูดแทนผู้คนจำนวนมากอย่างสมภาคภูมิและด้วยความมั่นใจ จะขอยกตัวอย่างการวิจารณ์ของศาสตราจารย์พิเศษ ม.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ที่ว่าด้วยงานของ อังคาร กัลยาณพงศ์ มาดังต่อไปนี้

ต่อมาเมื่อวิถีชีวิตของสังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากความเป็นอยู่อย่างๆ ไม่ซับซ้อน มาเป็นชีวิตที่เริ่มมีปัญหาทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และสังคม ก็ได้เกิดผู้รจนาภาพย์กลอนแสดงความรู้สึกของท่านเกี่ยวกับปัญหาที่ว่านั้น แต่งานประพันธ์เหล่านั้นมักเป็นงานประพันธ์ที่ดีในเชิงอักษรศาสตร์และความคิด เป็นงานแสดงสมรรถภาพทางสมอง

จนกระทั่งข้าพเจ้าได้เริ่มอ่านงานของ **อังคาร กัลยาณพงศ์** เมื่อประมาณ ๑๕ ปีที่แล้วมานี้ จึงมีความรู้สึกตื่นตื้นตันยินดีว่ามีกวีไทยที่กล้าทรงความคิดของสังคมใหม่มากกล่าวเป็นภาษาของกวี ตามอารมณ์ของกวีได้ ลักษณะของกวีนิพนธ์ไทยมาถึงหัวเลี้ยวแล้ว เราเริ่มมีกวีที่กล่าวถึงสิ่งที่กระทบใจที่ทำให้เกิดความเจ็บปวด ความขม ความหวาน ด้วยถ้อยคำที่เรียกอารมณ์ของข้าพเจ้าให้ติดตาม ตื้นตันและชื่นชม เป็นกวีของยุคสมัย มิใช่นักภาพย์กลอนที่ใช้สมรรถภาพทางสมอง แต่เป็นกวีที่รวมความคิดของผู้ที่มองเห็นชีวิตไทยกับโศกของกวีเข้าไว้ด้วยกัน^(๒)

ข้อความที่คัดมาข้างต้นเป็นการวิจารณ์เชิงประเมินคุณค่าอย่างแน่นอนโดยมิได้กล่าวถึงตัวตนของกวีในฐานะที่เป็นวาทกรรมอิสระ แต่ชี้ให้เห็นอย่างประจักษ์ชัดว่า กวีมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางสังคมอย่างไร และงานที่ทรงคุณค่านั้น มีลักษณะอย่างไร ประเด็นที่ มล.บุญเหลือ แจกแจงให้เห็นถึงงานบางประเภทที่เป็นเพียง “งานแสดงสมรรถภาพทางสมอง” กับกวีนิพนธ์ “ที่รวมความคิดของผู้ที่มองเห็นชีวิตไทยกับโศกของกวีเข้าไว้ด้วยกันได้” เป็นการประเมินคุณค่าที่น่าจะโน้มน้าวให้เราเห็นความยิ่งใหญ่ของงานของกวีผู้นี้ มนุษยศาสตร์ในกรณีนี้จึงทำหน้าที่เป็นผู้ชี้ทางให้แก่สังคมด้วยการเบิกทางไปสู่โลกของศิลปะ ซึ่งเป็นการสร้างความสำนึกในคุณค่าของความเป็นมนุษย์

งานต้นแบบที่ยิ่งใหญ่แม้จะเป็นงานวรรณศิลป์ที่เขียนด้วยภาษาแม่ของกวีก็ตาม แต่ในโลกปัจจุบัน การเรียนรู้ข้ามพรมแดนของชาติภาษา เป็นสิ่งที่ดำเนินอยู่ในโลกของวิทยาการ อันรวมถึงวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์ด้วย ไทยศึกษามีझेเอกลักษณ์ของนักวิชาการไทย แต่ได้กลายเป็นวิทยาการระดับนานาชาติ และก็มีนักวิชาการต่างประเทศจำนวนหนึ่งที่ลงทุนลงแรงเล่าเรียนภาษาและวัฒนธรรมไทยอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาหลายทศวรรษ จนสามารถที่จะเขียนงานเกี่ยวกับประเทศไทยอย่างที่คุณไทยเองจะต้องยอมรับฟัง Klaus Wenk (๑๙๒๗-๒๐๐๖) เป็นนักวิชาการชาวเยอรมันที่มีความเชี่ยวชาญเป็นเอกในด้านของวรรณคดี ศิลปะ และประวัติศาสตร์ไทย ตัวอย่างที่จะขอนำมาอภิปรายในที่นี้เป็นตอนหนึ่งซึ่งผู้เขียนได้แปลมาจากหนังสือภาษาเยอรมัน ชื่อ *Studien zur Literatur der Thai* (คศ. ๑๙๘๙) แม้จะเป็นประเด็นเฉพาะที่ว่าด้วยการวิจารณ์สังคมอย่างรุนแรงของอังคาร กัลยาณพงศ์ ในบทกวีบทหนึ่งที่มีชื่อ “กรุงเทพฯ ไทยแลนด์” (จาก *ลำนํ้าภูกระดึง*)^(๓) แต่ Wenk ก็ได้เสนอแนวคิดเชิงทฤษฎีไว้อย่างหนักแน่นด้วยดังข้อความต่อไปนี้

กวีนิพนธ์ในลักษณะนี้ถือได้ว่าเป็นการพลิกแผ่นดินที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อนในวรรณคดีไทย ด้วยบทกวีเหล่านี้ การวิจารณ์สังคมฟาดเข้าในอาณาจักรของกวีศาสตร์ไทย ในฐานะนวัตกรรม ข้อโต้แย้งที่ว่า การวิจารณ์ดังกล่าวรุนแรงเกินงาม โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นการให้ข้อสรุปรวมทั่วไปนั้น มิได้ทำให้ปรากฏการณ์นี้อ่อนพลังแต่ประการใด การนำเสนอที่เกินความเป็นจริงไปบ้าง เป็นกลวิธีทางศิลปะที่น่าจะยอมรับได้ และอาจจะจำเป็นเสียด้วยซ้ำไป อังคารมิได้ทำตัวเป็นโจทก์ตั้งข้อกล่าวหา แต่เขาต้องการปลุกให้คนตื่นในฐานะที่เป็นกวีและที่สำคัญยิ่งกว่านั้น ในฐานะประชาชนคนไทยคนหนึ่ง^(๔)

Wenk มีความมั่นใจพอที่จะให้ข้อวินิจฉัยว่า กวีนิพนธ์วิจารณ์สังคมในลักษณะนี้ เป็นนวัตกรรมที่อังคารเป็นผู้สร้างขึ้น ในแง่นี้ เขากำลังให้ข้อวินิจฉัยที่มี

นัยในเชิงประวัติศาสตร์ความคิด ซึ่งแม้แต่นักวิชาการไทยจำนวนไม่น้อยก็ยังลังเลที่จะทำเช่นนี้ ส่วนที่สองเป็นข้ออภิปรายเชิงสุนทรียศาสตร์ ซึ่งเราก็คงจะต้องยอมรับว่า ผู้ที่เติบโตมาจากวงวิชาการเยอรมัน ย่อมจะต้องมีความสนใจและความชัดเจนในด้านของสุนทรียศาสตร์ อันเป็นจุดแข็งของความคิดเยอรมัน จะว่า Wenk แก่ตัวแทน อังคารก็อาจจะไม่ผิดนัก แต่ถ้าเรานำข้อวิจารณ์ของเขาไปเปรียบเทียบกับงานต้นแบบ เราก็คงจะต้องเห็นคล้ายตามเขาไปว่า ในกรอบแห่งโลกศิลปะนั้น “การนำเสนอที่เกินความเป็นจริงไปบ้าง เป็นวิธีทางศิลปะที่น่าจะยอมรับได้” ยิ่งไปกว่านั้น Wenk พยายามที่จะตอกย้ำประเด็นว่าศิลปินมีข้อผูกพันต่อสังคมในแง่ที่จะต้องปลูกให้สังคมดีในทางปัญญาอยู่ตลอดเวลา

ถ้าพิจารณาให้ถ่องแท้แล้วจะเห็นได้ว่า ทั้ง มล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ และ Klaus Wenk กระทำกิจแห่งการประเมินคุณค่าอย่างมีเหตุผล หลักการและหลักวิชา กล่าวด้วยภาษาสมัยใหม่ ก็คงจะต้องยอมรับว่า นักวิชาการทั้งสองท่านให้ข้อคิดที่มีนัยเชิงทฤษฎี ในยุคปัจจุบันที่นักวิชาการจำนวนมากหมกมุ่นอยู่กับทฤษฎี (ซึ่งเป็นทฤษฎีที่พวกเขาไม่ได้คิดเอง แต่เป็นการอ้างนักวิชาการตะวันตกที่มีชื่อเสียง) การได้นำงานของนักวิชาการของชาวไทยและชาวเยอรมันมาวิเคราะห์ในครั้งนี้ก็ย่อมจะเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า วาทกรรมแห่งศรัทธา เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของมนุษยศาสตร์ และหลักการในเชิงทฤษฎีเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ จากการวิเคราะห์ครุ่นคิดเกี่ยวกับตัวงาน หาใช่เป็นการอ้างอิงที่ในปัจจุบันเกือบจะกลายเป็น “ยันต์กันผี”^(๕) ไปแล้ว

ความแตกแยกทางความคิดคือแรงกระตุ้นทางปัญญา

มนุษยศาสตร์ชอบที่จะใช้วิธีการของทวิวัจนีในการสนทนาตอบโต้กัน เพื่อให้เกิดความเป่งบานทางปัญญา การคิดเหมือนกันอาจจะจะเป็นทางที่ทำให้พลังทางปัญญาของสังคมตกต่ำลงไปก็ได้ ในบางครั้งมนุษยศาสตร์ก็จำเป็นต้องแสวงหาตัวอย่างจากงานศิลปะมากระตุ้นให้เกิดความเป่งบานทางปัญญา ตัวอย่างที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้คัดมาจากนวนิยายของ “ศรีบูรพา” เรื่อง *แลไปข้างหน้า* อันเป็นตอนที่เด็กนักเรียน

มัธยมสองคน คือหม่อมราชวงศ์รุจิเรขและเด็กชายนิทัศน์ ได้ตอบกันในประเด็นที่มีความสลักสำคัญมาก และนักประพันธ์ก็ย่อมสำนึกดีว่า เด็กอายุเพียงสิบกว่าปี คงจะยังไม่อยู่ในวิสัยที่จะใช้วิภาควิธีในการหลอมรวมตัวตั้งกับตัวขัด ให้กลายเป็นตัวสังเคราะห์ทางความคิดได้ เรื่องตอนนี้จึงลงเอยด้วยการที่เด็กสองคนที่ได้ตอบกันนั้นจำเป็นต้องตอแยปากกันโดยที่ไม่มีใครแพ้ใครชนะ ดังข้อความที่คัดมาดังต่อไปนี้

...การสนทนาคงจะได้จบลงด้วยความชื่นบานหรือซาทิวหน้ากัน หากหม่อมราชวงศ์รุจิเรขจะไม่สรุปว่า “เสด็จปู่ทวดของฉัน และบรรพบุรุษต้นตระกูลของฉัน ได้เสียชีวิตร่างกายสงครามปกป้องรักษาชาติไทยให้ยั่งยืน เป็นปึกแผ่นมาได้ถึงทุกวันนี้”

เด็กนักเรียนคนหนึ่งซึ่งร่วมอยู่ในคณะของรุจิเรขได้ออกความเห็นสนับสนุนว่า “พวกเด็กรุ่นเราและชาติไทยเป็นหนี้บุญคุณเสด็จปู่ทวด และบรรพบุรุษของรุจิเรข เพราะว่าท่านเหล่านั้นได้กอบกู้ชาติและรักษาเอกราชของชาติเราไว้จนได้ตกทอดมาถึงพวกเรา”

ถึงตอนนี้นิทัศน์ได้เอ่ยขึ้นว่า “แล้วคนอื่นที่ออกรบป้องกันบ้านเมืองและได้เสียชีวิตร่างกายไปเพราะเหตุนี้ เช่นพวกชาวบ้านบางระจันละ เราจะไม่นับว่าเป็นผู้กอบกู้ชาติและรักษาเอกราชของชาติไว้ให้เราด้วยหรือ? และเด็ก ๆ รุ่นเราจะไม่ถือว่าเป็นหนี้บุญคุณบรรพบุรุษชาวบ้านเหล่านั้นด้วยหรือ?...”

“เธอคิดว่าบรรพบุรุษของฉันไม่สมควรเป็นที่เคารพและไม่สมควรจะยอมรับว่าเป็นบุญคุณท่านเช่นนั้นหรือ?” รุจิเรขถามด้วยสีหน้าและน้ำเสียงอันแสดงความไม่พอใจ ทำให้ที่ชุมนุมเงียบสงบลง

“ฉันไม่ได้คิดเช่นนั้นเลย” นิตน์ตอบด้วยน้ำเสียงปกติ
“ฉันเคารพ บรรพบุรุษของเธออย่างยิ่ง แต่เธอคงจะทราบดี
เท่ากับฉันเหมือนกันว่า บรรพบุรุษของเธอไม่ได้ออกรบแต่ลำพัง
และไม่ใช่แต่มีแต่บรรพบุรุษของเธอเท่านั้นที่ออกรบกับชาติ
บ้านเมือง”^(๖)

ถ้าความรู้ภูมิภาวะจำต้องลงเอยด้วยการพิพาท ก็เป็นราคาที่ไม่สูงเกินไป มิใช่หรือ แต่ประเด็นที่สำคัญก็คือ เนื้อหาของการพิพาทนั้นคงจะห่างไกลจาก ประสบการณ์ของเด็กนักเรียนมัธยมในยุคปัจจุบันที่ชอบพิพาทกันด้วยเรื่องส่วนตัว หรือการถือสิทธิ์หรือผลประโยชน์บางอย่าง หาใช่เป็นประเด็นในเรื่องของ “ความเมื่อง” ที่ผู้หลักผู้ใหญ่บางคนและบางกลุ่มก็อาจจะไม่นำมาเป็นประเด็นเสียด้วยซ้ำ ข้อสังเกตที่นักมนุษยศาสตร์อาจจะให้ได้เกี่ยวกับนวนิยายของ “ศรีบูรพา” ในตอนนี้ ก็คือ ทำอย่างไรจะสร้างกระบวนการศึกษาและกระบวนการหล่อหลอมทาง วัฒนธรรมที่ปรับการพิพาทให้เป็นวิวาทะ หรือทวิวัจนอันก่อปรด้วยเหตุผลที่ ปราศจากการใช้ความรุนแรง นั่นคือเงื่อนไขของการสร้างวัฒนธรรมแห่งการ วิจารณ์ที่น่าจะได้ปลูกฝังกันมาตั้งแต่เด็ก วรรณศิลป์อาจจะไม่มีคำตอบที่ตายตัว ในเรื่องนี้ และศิลปะโดยทั่วไปก็อาจจะมิได้มุ่งที่จะเสนอผลของวิภาชวิธีอันเป็น สูตรแห่งการสังเคราะห์ที่แก้ปัญหาได้โดยฉับพลัน งานศิลปะที่ยิ่งใหญ่จำนวนหนึ่ง ทำหน้าที่ตั้งปัญหาให้ผู้รับหรือมหาชนโดยทั่วไปนำไปขบคิดต่อเพื่อหาทางออกใน ชีวิตจริง นักประพันธ์ตะวันตกคนหนึ่งคือ แบร์ทอลท์ เบรคชท์ (Bertolt Brecht : ๑๘๙๘ - ๑๙๕๖) เขียนบทละครที่กลายเป็นสมบัติร่วมของวงการละครนานาชาติ ไปแล้วเป็นจำนวนหลายสิบเรื่อง โดยที่เขาตั้งปัญหาสำคัญ อันเป็นปัญหาทั้งใน ทางสังคมและในทางจริยธรรม เอาไว้ให้ผู้ชมต้องคิดด้วยตนเอง ผู้เขียนได้เขียน หนังสือขึ้นมาเล่มหนึ่งชื่อ *วรรณกรรมละครของ แบร์ทอลท์ เบรคชท์: การศึกษา เชิงวิจารณ์* และได้พยายามชี้ให้เห็นว่า คุณค่าที่แท้จริงของงานสร้างสรรค์ของ นักประพันธ์ชาวเยอรมันผู้นี้เป็นอย่างไร

ละครเบรคซท์เป็นกระบวนการฉีกหน้ากาก ดูแล้วอ่านแล้ว ถึงใจ สะใจ แต่ก็ไม่รุนแรงถึงขนาดจะเป็นละครปลุกเร้าอารมณ์ หรือปลุกกระดมให้เกิดพฤติกรรมต่อต้านอย่างฉับพลัน ละครเหล่านี้มี “สาร” ที่เราต้องเก็บกลับบ้านเอาไปคิด เบรคซท์ต่อต้านอริสโตเติล เพราะเขาไม่ต้องการสร้างละครที่มีผลในการให้เกิด “ความโล่ง” ในทางอารมณ์ พุดกันในระดับชาวบ้านก็คือว่าดูละครเขาแล้ว ไม่สบายใจ กุมขมับกลับบ้าน ปวดหัว ปวดใจ เจ็บปวด ที่เห็นความอยู่ดีธรรมในสังคม เห็นปลาใหญ่กินปลาเล็ก เห็นการเกาะกลุ่มกันเพื่อผลประโยชน์ทางวัตถุ เห็นคนทำสงครามเป็นธุรกิจ เห็นคนทำดีแล้วไม่ได้ดี เห็นวีรกรรมน้อยๆ ที่นำไปสู่ความพ่ายแพ้ของวีรชน เห็นสังคมมนุษย์ที่ความดีได้กลายเป็น “ข้อยกเว้น” และความชั่วได้กลายเป็น “กฎเกณฑ์” เห็นเจ้านายที่พอจะเป็นคนกับเขาได้ก็เฉพาะด้วยฤทธิ์ของน้ำเมา พอสร้างเมาก็หมดความเป็นคน แต่เบรคซท์มิได้สร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อเรียกน้ำตา เขาสร้างกลวิธีการละครแผนใหม่ของเขาขึ้นมาเพื่อที่จะส่งสารอันรุนแรงเหล่านี้มากระตุ้นให้เราใช้เหตุผล เขาหวังว่าเมื่อเราใช้เหตุผลไตร่ตรองใคร่ครวญดูให้ดีแล้ว เราจะหาทางออกที่เป็นไปในรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้สังคมมนุษย์ดีขึ้น ความฉงนสนเท่ห์ที่เรามีต่อปมปริศนาของชีวิตน้ำที่นำไปสู่การแก้ปมเหล่านี้ด้วยวิธีการอันเป็นเหตุเป็นผล นั่นคือความหวังของเบรคซท์ เขาอาจจะหวังสูงเกินไปก็ได้ และวรรณกรรมแห่งการผูกมัดแบบของเขาก็ดูจะเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนรากฐานของความหวัง ความหวังในสติปัญญาของมนุษย์ที่จะแก้ปัญหาอันหนักหน่วงของโลกนี้ได้^(๔)

ถ้ามองในแง่ของจิตเวช การสัมผัสกับงานศิลปะอันยิ่งใหญ่ในลักษณะที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ใช่หนทางที่จะสร้างความผ่อนคลาย แต่ในทางตรงกันข้าม

พลังทางปัญญาที่งานศิลปะกระตุ้นให้เกิดขึ้น อาจจะเป็นเรื่องของการกระตุ้นการครุ่นคิดที่ในแง่ของจิตเวชอาจจะทำให้เกิดความเครียดก็ได้ แต่ถ้าความเครียดในบางลักษณะสามารถแก้ปัญหาลงคมได้ อันเป็นปัญหาที่ “ศรีบูรพา” และแบร์ทอลท์ เบรคชท์ที่ตั้งขึ้นมานั้น การยอมเครียดด้วยการใช้ความคิดอันหนักหน่วงในการขบปัญหาที่มีลักษณะเป็นความเมื่อง (ผู้เขียนตั้งใจเลี่ยงคำว่า “การเมือง” ซึ่งได้สูญเสียความบริสุทธิ์ไปเสียแล้วในสังคมไทยปัจจุบัน) ก็น่าจะเป็นกิจที่นักคิดและผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมพร้อมที่เสียสละให้มีใช้หรือ ในกรณีที่ว่านี้ เคยมีจิตแพทย์ผู้หนึ่งให้ความสนใจกับวรรณกรรม แต่เน้นว่าหน้าที่หลักของวรรณกรรมควรจะเป็นเรื่องของการสร้างความผ่อนคลาย ถึงกับตั้งรางวัลวรรณกรรมของตนเองขึ้นมา โดยมีเงื่อนไขว่าวรรณกรรมที่ได้รับรางวัลจะต้องเป็นวรรณกรรมแห่งความผ่อนคลาย ถ้านั่นคือเงื่อนไขที่สำคัญที่สุด วรรณกรรมเอกของโลกเป็นจำนวนมากก็คงจะต้องตกเวทีไปหมดแล้ว

มนุษยศาสตร์ไม่เลี้ยงที่จะต้องเผชิญปัญหาเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ในทุกแง่มุม ผู้ทรงปัญญาย่อมจะไม่เลี้ยงความจริง ย่อมจะไม่ขยายดักลัดต่อความซับซ้อนของชีวิต และหาทางที่จะใช้ปัญญาพาตนและสังคมออกจากวังวนของโลกที่อาจไม่เป็นมิตรให้ได้ ถ้านักประพันธ์สร้างงานที่เปี่ยมด้วยอุดมคติ นักวิชาการก็ย่อมจะต้องมองเห็นอุดมคตินั้น สกัดแก่นของอุดมคตินั้นออกมาให้ได้ แล้วตั้งประเด็นที่ชัดเจนให้มหาชนได้ร่วมรับรู้ ผู้เขียนได้เคยอ้างบทสรุปของปาฐกถาของศาสตราจารย์ชาวฝรั่งเศส Bernard Dort ที่แสดงไว้ในการสัมมนานานาชาติเกี่ยวกับงานของแบร์ทอลท์ เบรคชท์ที่ย่องกงเมื่อปี ๑๙๘๖ มาแล้ว ประโยคนั้นยังฝังอยู่ในความทรงจำของผู้เขียนตลอดมา

“ถ้าท่านไม่เชื่อว่าโลกเปลี่ยนแปลงได้ จะเล่นละครเบรคชท์ไปทำไม”^(๔)

วาทกรรมทฤษฎีภูมิในที่นี้จึงเป็นตัวแทนวาทกรรมปฐมภูมิ เพราะความสำคัญในคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์น่าจะเป็นแรงกระตุ้นให้เราได้ช่วยกันหาทางออกจากปัญหาของสังคมมนุษย์ได้

ชนบของมนุษยศาสตร์ไทย

แม้ว่าอุดมศึกษาของไทย ถ้าเทียบกับระบบของตะวันตก จะจัดว่ายังอยู่ในขั้นปฐมวัย (ปีนี้ มหาวิทยาลัย Cambridge กำลังฉลองอายุครบ ๘๐๐ ปี!) แต่ถ้าเรามีได้มองแต่เฉพาะรูปแบบที่เป็นทางการ แนวการศึกษาที่เรียกกันในปัจจุบันว่ามนุษยศาสตร์ก็แฝงอยู่ในระบบการถ่ายทอดความรู้ของไทยอยู่แล้ว จะขอแจกแจงลักษณะต่างๆ ไว้พอสังเขป ดังนี้

๑. การเรียนรู้ของไทยแต่เดิมา เชื่อมโยงกับการปฏิบัติ มนุษยศาสตร์ก็เช่นกัน มีชื่อ “วิชาหนังสือ” แต่เพียงอย่างเดียว แต่มักจะมีองค์ประกอบเชิงปฏิบัติควบคู่อยู่ด้วย ดังตัวอย่างของวรรณคดีศึกษา ซึ่งแต่เดิมา คาดหวังให้ผู้ศึกษามีความสามารถในการประพันธ์ด้วย โดยเฉพาะในด้านร้อยกรอง ซึ่งก็มิได้หมายความว่าผู้ศึกษาทุกคนจะต้องเป็นกวีชั้นดีให้ได้ ความชัดเจนในการปฏิบัติย่อมช่วยให้เป็นผู้รับที่ดีได้ด้วย เช่นเดียวกับการเรียนศิลปะ วิชาบางวิชาเช่นประวัติศาสตร์ศิลป์อาจไม่ก้าวหน้าไปรวดเร็วเท่าที่ควร เพราะได้ทิ้งชนบดั้งเดิมของไทยไปเสียกลางทาง นั่นก็คือ กลายเป็นวิชาสำหรับคนที่วาดรูปไม่เป็น เมื่อปฏิบัติไม่ได้ ก็ทำได้แต่เพียงเรียนรู้หรือท่องจำข้อมูลเชิงประจักษ์ เช่น อายุและจุดกำเนิดของงานศิลปะ

๒. ความสนใจในอดีตเป็นรากฐานที่สำคัญยิ่งของมนุษยศาสตร์ไทย นักอักษรศาสตร์ของเราแต่เดิมาต้องมีความรู้ภาษาโบราณตะวันออกด้วย ดังตัวอย่างของหลักสูตรรุ่นบุกเบิกของวิชา “ภาษาไทย” ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งจัดได้ว่าเป็นหลักสูตรที่มุ่งสร้างเอกทัศคยะอย่างแท้จริง ในขณะที่เข้าศึกษา นิสิตก็มีภาษาต่างประเทศติดตัวมาแล้วจากมัธยมปลาย อันได้แก่ ภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส เมื่อเริ่มเรียนปริญญาตรี ก็ต้องเรียนภาษาบาลี อันเป็นพื้นฐานสำคัญของภาษาไทย และเป็นประตูไปสู่พุทธศึกษา จากนั้นก็ต้องเริ่มเรียนภาษาสันสกฤต ซึ่งมีความสำคัญยิ่งสำหรับการที่จะเข้าใจแก่นของความคิดบางประการที่แฝงอยู่ในวัฒนธรรมไทย แม้เมื่อจบการศึกษาอาจจะยังไม่มีมีความชัดเจนถึงขั้นที่จะเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาศาสตร์ได้ก็ตาม ภาษา

ต่างประเทศภาษาสุดท้ายที่จำเป็นต้องเรียนก็คือ ภาษาเขมร เพราะเรามีอาจปฏิเสธรมรดกทางวัฒนธรรมที่ไทยรับมาจากประเทศเพื่อนบ้าน ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นผู้นำทั้งในทางการเมืองและในทางวัฒนธรรมของสุวรรณภูมิ ผู้จบการศึกษาอักษรศาสตรบัณฑิตด้านภาษาไทย (ซึ่งต้องมีความรู้ในวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์อีก ๒ แขนง คือ ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์) จึงเป็นบัณฑิตที่มีเครื่องมือติดตัวมาซึ่งเอื้อให้ศึกษาค้นคว้าด้านไทยศึกษาต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง

๓. ในด้านความใฝ่ใจในเรื่องการศึกษาหลักฐานปฐมภูมินั้น ตัวบทที่นำมาศึกษาเป็นตัวบทปฐมภูมิแทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นวรรณคดี ประวัติศาสตร์ หรือปรัชญา (อันรวมถึงพุทธธรรม) นอกจากนี้ ในการศึกษาประวัติศาสตร์ก็มักจะมีการสนับสนุนให้ได้สัมผัสกับเอกสารโบราณ และศิลาจารึก อันรวมไปถึงการศึกษานอกสถานที่ในวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ ซึ่งให้โอกาสผู้เรียนได้สัมผัสกับโบราณสถานในแหล่งต้นกำเนิดด้วย ถ้านักวิชาการผู้ใดศึกษาริชาการด้านตะวันตกมาพร้อมกันด้วย เขาผู้นั้นก็จะเกิดแนวคิดเชิงเปรียบเทียบขึ้นมาได้โดยอัตโนมัติ ก่อนที่จะมีคำว่าโลกาภิวัตน์ใช้กันโดยทั่วไป อันรวมทั้งโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรมด้วยนั้น ขนบการศึกษามนุษยศาสตร์ไทยปูพื้นให้กับการศึกษาโลกาภิวัตน์ทางปัญญาและทางวัฒนธรรมไว้อย่างกว้างขวางพอสมควรแล้ว

๔. ความผูกพันกับท้องถิ่นเริ่มก่อตัวขึ้นมาเป็นวิชาการในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ก่อนหน้านั้น จุดศูนย์กลางในทางวิชาการอาจจะเป็นเรื่องของภาคกลาง และวัฒนธรรมรัตนโกสินทร์เสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งถือกันว่าสืบทอดเป็นเส้นตรงมาจากธนบุรี อยุธยา และสุโขทัย เป็นที่น่าสังเกตว่าการขยายอุดมศึกษาในชั้นเริ่มแรกในรูปของวิทยาลัยครู เป็นการเบิกทางไปสู่ท้องถิ่นศึกษา ก่อนที่จะมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาคต่างๆ เสียด้วยซ้ำ เพราะเมื่อผู้เรียนได้สัมผัสกับหลักวิชาทางมนุษยศาสตร์ ก็เข้าใจที่จะนำหลักวิชาเหล่านั้นไปวิเคราะห์มรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน การศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมทักษิณ อีสาน และล้านนาเริ่มเบ่งบาน แม้ว่าในชั้นเริ่มแรกจะเป็นไปในรูปของการรวบรวมข้อมูลหลักฐาน แต่ในระยะต่อมาก็มีการศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่ก่อตัวเป็นวิชาการที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอย่างชัดเจน

๕. การพัฒนาความรู้ด้านศาสนา ปรับตัวมาเป็นการศึกษาที่มีลักษณะทางวิชาการเพิ่มขึ้น แนวคิดเชิงวิเคราะห์ที่จัดได้ว่าเป็นการบุกเบิกทางความคิดที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาอาจจะมีได้เกิดขึ้นในรั้วของมหาวิทยาลัย แต่ก็เป็นแสงส่องทางให้แก่ผู้ที่ไม่ได้จะศึกษาให้ถึงแก่นของพระธรรม แทนที่จะเป็นการท่องป่นตามพระคัมภีร์เป็นที่สังเกตได้ว่าสำนักคิดที่เกิดขึ้นภายใต้การนำของพระเถระบางรูปที่เป็นนักคิดกลายเป็นจุดสนใจของการศึกษาพุทธศาสนาในระดับนานาชาติ ผู้เขียนไม่จำเป็นต้องเอ่ยนามของพระเถระผู้ทรงปัญญาท่านนั้น ในด้านของคริสต์ศาสนาก็มีการสอนเทววิทยาขึ้นในสถาบันอุดมศึกษาเอกชนบางแห่ง แต่อาจจะยังมุ่งเน้นการจัดการในรูปของ “โรงเรียนพระ” มากกว่าที่จะเป็นการสร้างฐานความรู้ที่แผ่ขยายออกไปสู่สังคมในวงกว้าง สำหรับอิสลามศึกษาที่เป็นวิชาการนั้น อาจจะเพิ่งเริ่มก่อตัวจากแรงกระตุ้นทางการเมืองมากกว่าทางวิชาการ ข้อสรุปโดยทั่วไป ณ ที่นี้ก็คือนักศึกษามากมายยังมองเรื่องการศึกษาศาสนาไปในรูปของการค้นหาแนวทางที่จะนำชีวิตและส่งผลในเชิงปฏิบัติมากกว่าจะเป็นการศึกษาค้นคว้าในทางปัญญา (intellectual pursuit)

ว่าด้วยทวิวิจน์ทางปัญญาและระบบมนุษย์สัมพันธ์มนุษย์

การถ่ายทอดความรู้ในระบบดั้งเดิมของไทย ดำเนินไปในชนบทของมุขปาฐะ การที่ครูกับศิษย์มีปฏิสัมพันธ์กันตลอดเวลา จึงเป็นกระบวนการเรียนและการสอนที่ได้ผลดีที่สุด เป็นที่สังเกตได้ว่า การตั้งสถาบันการศึกษาขึ้นมาทำให้เกิดความคิดใหม่ที่บางครั้งละเลยวัตรปฏิบัติแบบมนุษย์สัมพันธ์มนุษย์ไปเสีย ความคิดที่ว่าด้วย “องค์ความรู้” อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่า ครูอาจารย์ที่อยู่ในระบบมุขปาฐะดั้งเดิมขาดระบบ ขาดองค์ความรู้ที่เห็นประจักษ์ได้ ไม่ช้าไม่นาน การศึกษาไทยก็เกิดความมั่งงาย ด้วยการนำเข้า “ตำรับตำรา” จากตะวันตก ที่มา เป็นสูตรสำเร็จ จับต้องได้ โดยหาสำนึกไม่ว่า ความรู้เหล่านั้นมีรากฐานของวัฒนธรรมที่แตกต่างออกไปจากไทย การ “เรียนหนังสือ” (ตรงตามความหมายตามตัวอักษรของคำนี้) จึงเข้ามาครอบงำการศึกษาของไทย เราจึงกลายเป็นผู้บริโภคปลายทาง ที่รับเอาแต่ผลของการสั่งสม วิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้

ของชาวตะวันตก โดยลืมนึกไปว่า องค์ความรู้แบบไทยนั้น ถ่ายทอดพร้อมไปกับการปฏิบัติ ดนตรีไทยเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่า ความรู้เชิงทฤษฎีแฝงอยู่ในการปฏิบัติ มิได้แยกตัวออกมาเป็นวาทกรรมอิสระ ดนตรีวิทยา (musicology) ในความหมายของตะวันตกที่เป็นวิชาหนังสือในบางส่วนนั้น ไม่เป็นที่รู้จักในหมู่ของผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย และก็เป็นการคิดที่ผิดอย่างฉกรรจ์ถ้าจะด่วนสรุปเอาว่าวงการดนตรีไทยไม่มีแนวคิดเรื่องดนตรีวิทยาเลย การถ่ายทอดความรู้ในระบบทศปาโมกข์ ไม่พ้องกับการสร้างองค์ความรู้แบบตะวันตกในระยะหลัง แต่จะมีวิธีการเรียนรู้อันใดที่ดีไปกว่าการเรียนรู้กันแบบตัวต่อตัว อันที่จริงวงการตะวันตกเองซึ่งให้ความใส่ใจกับวัฒนธรรมลายลักษณ์มากนั้น ก็ยังมีได้ทั้งระบบทศปาโมกข์เสียทีเดียว มหาวิทยาลัยเก่าแก่ของอังกฤษ เช่น มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดและเคมบริดจ์ ยังเน้นการเรียนรู้ตัวต่อตัวอยู่จนทุกวันนี้ ซึ่งเรียกว่า tutorial ที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และ supervision ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ การเรียนรู้ไปที่ละเล็กละน้อยจากการที่มีทิวทัศน์ต่อกันระหว่างครูกับศิษย์ และในหมู่นักวิชาการ ก็ยังได้รับการยอมรับว่าเป็นการเรียนรู้ที่ได้ผลดีที่สุด แต่สังคมตะวันตกอาจได้เปรียบอยู่บ้าง เพราะมีตัวบทเป็นเครื่องเกาะยึดที่ให้ทิศทางแก่ทิวทัศน์ในทางวิชาการ กล่าวได้ว่า เป็นการหลอมรวมจุดแข็งของทั้งวัฒนธรรมลายลักษณ์กับวัฒนธรรมมุขปาฐะเข้าด้วยกัน ในแง่ระบบการศึกษาของไทยอาจจำเป็นต้องเรียนรู้จากจุดเด่นของตะวันตก

ระบบทศปาโมกข์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ซึ่งโลกตะวันตกเองก็ยังไม่ยอมสลัดทิ้งเสียทีเดียว ยังคงเป็นระบบที่เน้นความโดดเด่นของครูอาจารย์ กล่าวได้ว่า ถ้ามีครูเก่งอยู่ที่ไหน ก็จะมีคนมาแสวงหาความรู้จากท่านเหล่านั้น ชื่อเสียงของสำนักจึงมิได้ขึ้นอยู่กับวิสมานยนามที่มีผู้นำมาปะไว้เป็นป้ายให้แก่สถาบันแห่งใดแห่งหนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้มีวิชาและผู้ทรงปัญญาที่แท้จริงไม่มีการถือสี ยิ่งในด้านมนุษยศาสตร์ด้วยแล้ว การลงทุนด้านวัตถุมิใช่ปัจจัยหลักของความเจริญก้าวหน้าในทางวิชาการ แต่ความสามารถในการหาครูที่มีวิชาเป็นเลิศ คือความแข็งแกร่งของสถาบัน ผู้เขียนได้ให้บรรณาธิบายโดยพิสดารเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้แล้ว ในบทความฉลอง ๑๐๐ ปีของอาจารย์ชาวเยอรมันของผู้เขียนเอง อันได้แก่บทความชื่อ “Kurt

Wais : A Centenary Appraisal”^(๘) ระบบอุดมศึกษาของเยอรมันจึงเป็นระบบอุดมปัญญา ที่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูกับศิษย์ ระหว่างศิษย์กับศิษย์ ระหว่างครูกับครู คือมนุษย์ยังเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ (กล่าวกันว่า ตักสิลาโบราณก็เป็นเช่นนั้น คือเป็นแหล่งที่ปราชญ์มารวมตัวกันจนกลายเป็นสำนักที่มีชื่อเสียงไปในระดับโลก ซึ่งคนไทยเราเองก็น่าคิด อันจะเห็นได้จากมรดกที่ตกทอดมาถึงศิลปะการแสดง เช่น ลิเก ซึ่งมักจะมีฉากที่เจ้าชายหนุ่มลาพระบิดาและพระมารดาเพื่อไปศึกษาวิชาที่ตักสิลา) ระบบการสอบเข้ามหาวิทยาลัยที่ตายตัวเกินไปได้ทำลายแบบแผนอันดีงามของอุดมศึกษาไปเสีย เพราะแทนที่จะให้ความสำคัญกับผู้มีความรู้ซึ่งเราสามารถมองเห็นตัวได้ กลับเบนความสนใจไปสู่ป้ายของสถาบันและชื่อเสียงของสถาบัน นักเรียนมัธยมรวมทั้งครูมัธยมไม่เคยใส่ใจว่าเอตทัคคะในวิชาต่างๆ สอนอยู่ ณ สถาบันใด แต่ยึดระบบบันไดคาราของอุดมศึกษาเป็นสรณะ คือดำเนินตาม “เสียงลือเสียงเล่าอ้าง” มนุษยศาสตร์ก็ตกอยู่ในหลุมพรางที่วุ่น แต่วิชาปฏิบัติเริ่มที่จะปรับตัวเข้าหาสภาพความเป็นจริงแล้ว เพราะนักศึกษาแสวงหาครูที่ดีที่สุด โดยมีได้ใส่ใจกับชื่อหรือสีของสถาบันอีกต่อไป ดังเช่นในกรณีของดุริยางคศิลป์ ซึ่งสถาบันที่ตั้งใหม่ก็อาจจะสามารถสร้างบัณฑิตที่มีคุณภาพสูงกว่ามหาวิทยาลัยเก่าแก่ได้ทุกเมื่อ

ทวิวิจน์ในจินตนาการ : แ่งมุมหนึ่งของการจัดการความรู้

เช่นเดียวกับศาสตร์แขนงอื่นๆ มนุษยศาสตร์ได้กลายเป็นศาสตร์ระดับนานาชาติเช่นกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในกรณีของไทยศึกษา นักวิชาการจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนความรู้และทัศนะในรูปแบบที่เป็นการขยายวงออกไปจากสำนักของตน และประเทศของตน นำเสียดาบที่ว่าความรู้ด้านภาษาต่างประเทศไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะภาษาอังกฤษได้กลายเป็นภาษากลาง (lingua franca) ของโลกไปเสียแล้ว มิใช่แต่เฉพาะในด้านของการติดต่อทางธุรกิจหรือการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร แต่วงวิชาการก็ถูกรอบครอบด้วยภาษาอังกฤษ วิทยาการบางสาขา เช่น วรรณคดีเปรียบเทียบ (Comparative Literature) ซึ่งแต่เดิมเรียกร่องความรู้ภาษาต่างประเทศในระดับสูง เพื่อที่จะเอื้อ

ให้อ่านต้นฉบับของวรรณกรรมในภาษาต่างๆได้ มาในปัจจุบันก็ไม่ให้ความสำคัญอย่างจริงจังต่อการเรียนภาษาต่างประเทศ นักวิชาการด้านวรรณคดีเปรียบเทียบบางคนเรียกตนเองว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญโดยที่ไม่มีความรู้อันลึกซึ้งในภาษาต่างประเทศ แม้แต่ภาษาเดียว ถ้าภาษาแม่ของตนเป็นภาษาอังกฤษ ยิ่งถือว่าได้เปรียบ เพราะตัวบทที่แปลเป็นภาษาอังกฤษมีอยู่มากมาย อันที่จริงก็จำเป็นจะต้องยอมรับว่าความสามารถของแต่ละบุคคลในการที่จะเรียนรู้ภาษาต่างประเทศมีอยู่จำกัด และการที่วรรณกรรมแปลและงานวิชาการที่แปลเป็นภาษาที่เราอ่านได้ก็นับว่าเป็นประโยชน์ ในโลกปัจจุบันที่สื่ออิเล็กทรอนิกส์เข้ามามีบทบาทอันสูงมาก การติดต่อสื่อสารในโลกเสมือนจริง ถ้าใช้ให้ถูกให้ควรและพอเหมาะพอดีก็นับว่าเป็นคุณอย่างยิ่ง เราได้รู้จักกันดีขึ้นโดยผ่านตัวกลางเหล่านี้ แม้ว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวจะมีอาจทดแทนระบบมนุษย์สัมพันธ์มนุษย์ได้ แต่โอกาสของโลกสมัยใหม่ที่เปิดทางให้เราได้มองกว้างขึ้น อาจจะเป็นตัวส่งเสริมให้เกิดทวิวัจนแห่งโลกาภิวัตน์ (global dialogue) ขึ้นได้ และก็น่าจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะสร้างความเข้าใจและความสมานฉันท์ในระดับโลกขึ้นได้เช่นกัน ในแง่นี้ นักวิชาการจำต้องทำหน้าที่เป็นผู้จัดการความรู้ และการจัดการความรู้ในลักษณะที่น่าสนใจยิ่งคือกระบวนการเรียนรู้ที่ขออนุญาตเรียกว่า “ทวิวัจนในจินตนาการ”

ในส่วนที่เกี่ยวกับวรรณคดีศึกษา จากการศึกษาที่ได้อ่านวรรณกรรมจากหลายประเทศ (อันรวมถึงงานแปล) ผู้เขียนสังเกตได้ว่า นักประพันธ์ที่สร้างงานต่างถิ่นต่างแดนและต่างยุคกัน สามารถที่จะสนทนากันได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยที่การสนทนานั้นไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นจริงในชีวิตจริง จริงอยู่การที่นักเขียนและนักวิชาการวรรณคดีศึกษาได้มีโอกาสมาพบกันและสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เป็นโอกาสทองที่มีอาจทดแทนได้ด้วยการสื่อสารผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือแม้แต่สื่อสิ่งพิมพ์ แต่ในอีกระดับหนึ่งนักวิชาการสามารถที่จะจัดเวทีนานาชาติที่เกิดขึ้นในจินตนาการ โดยชี้ให้เห็นการเชื่อมโยงทางความคิดของนักเขียนต่างๆได้

ผู้เขียนได้ทดลองตั้งโจทย์ให้กับตนเองว่า กวีร่วมสมัยของไทยอยู่ในฐานะที่จะสนทนากับกวีร่วมสมัยของตะวันตกได้หรือไม่ ในบทความภาษาอังกฤษ (ซึ่งแปลมาจากต้นฉบับ ภาษาเยอรมัน) ชื่อ *An Imaginary Dialogue : A*

Comparative Look at Contemporary Thai and Western Poetry (๒๐๐๓)^(๑)

ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่าบทกวีชื่อ “รำลึกทวนรอยเท้าแห่งวิถี” (๒๕๓๙) ของศักดิ์สิทธิ์ มีสมสืบ เป็นงานที่ชี้ให้เห็นถึงความโหดร้ายที่มีอยู่ในสังคมไทยยุคใหม่ ซึ่งเราจะเอาชนะได้ก็ด้วยอภัยทาน เป็นที่น่าแปลกใจว่าความคิดแนวทวิศาสตร์ที่ตอบรับงานของศักดิ์สิทธิ์ก็คือบทกวีของกวีชาวเยอรมันชื่อ Christoph Meckel ซึ่งก็เชื่อมโยงไปสู่แนวคิดของกวีชาวไอริชชื่อ Seamus Heaney ซึ่งเพื่อนกวีชาวอังกฤษ Ted Hughes ยกย่องว่าเป็นผู้ที่ปรับวิกฤตการณ์ทางประวัติศาสตร์ให้เป็นวิสัยทัศน์แห่งการเยียวยาได้ ซึ่งก็ตรงกับแนวทางของศักดิ์สิทธิ์ ในขณะเดียวกัน นักวรรณคดีศึกษาชาวอังกฤษ Ronald Peacock ก็ได้ให้ทรรศนะไว้อย่างหนักแน่นว่าการที่นักเขียนและกวีพร้อมที่จะออกมาเผชิญกับความเลวร้ายและความโหดเหี้ยมของสังคมและโลกยุคใหม่นั้น เป็นทางที่นำไปสู่ “การฟื้นตัวทางจริยธรรม” ซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานของความเป็นจริง ซึ่งก็วิมองออกว่าเป็นสัจจะ และกวีจะทำเช่นนั้นได้ก็ต่อเมื่อเขาสามารถ “มองเข้าไปในตัวเอง” ดังที่กวีชาวฝรั่งเศสชื่อ Daniel Biga ได้เขียนไว้ในบทกวีชื่อ “Regarde” กวีคนเดียวกันนี้ตั้งประเด็นเชิงปรัชญาเอาไว้ว่า เราจะต้องมองโลกในทุกแง่มุมจึงจะเกิดปัญญา ซึ่งเท่ากับเป็นการต่อยอดความคิดหลักของอองตวน กัลยาณพงศ์ ที่ว่าด้วยความสมดุลของสรรพสิ่งดังที่องค์กรเขียนไว้อย่างงามดในบทกวียุคแรกของเขาชื่อ “โลก” (๒๕๙๕)

โลกของวรรณศิลป์จึงเป็นโลกที่กวีสร้างขึ้นบนรากฐานของความเป็นจริง แต่ด้วยพลังแห่งจินตนาการและศรัทธาในบางลักษณะ ภาพที่กวีเสนอจึงเป็นภาพอุดมคติ ดังที่กวีชาวฝรั่งเศส Michel Deguy ได้กล่าวเอาไว้ ซึ่งก็ตรงกับโลกแห่งวรรณศิลป์ของจาง แซ่ตั้ง ผู้ซึ่งให้ภาพสิ่งที่เกิดขึ้นได้ก็แต่เฉพาะในจินตนาการเท่านั้น แต่ก็มีพลังพอที่จะปลุกสัญชาตญาณใฝ่ดีในส่วนของเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง “แม่กับลูก” โลกแห่งความคิดจึงเป็นโลกไร้พรมแดน ความทรงจำเป็นตัวเชื่อมอดีตเข้ากับปัจจุบัน ดังที่กวีชาวอเมริกัน Denise Levertov ได้ให้ภาพของเวียดนามยามสงครามที่เขาได้เห็นและจดจำไว้อย่างไม่มีวันลืมเลือน โลกแห่งอุดมคติมิใช่โลกที่ปราศจากรากฐานแห่งความเป็นจริง มิใช่โลกที่ไร้ประวัติศาสตร์ แต่เป็นโลกซึ่งในบางครั้งพร้อมที่จะผูกตัวกับชีวิตตัวอย่างที่พึงแก่การยกย่อง ดังที่กวีชาวอังกฤษ

Grevel Lindop ได้กล่าวไว้ในบทกวีขนาดยาวชื่อ “Touching the Earth : A Poem on the Life of the Buddha” ซึ่งแสดงให้เห็นประจักษ์ว่า โลกกาภิวัดณ์ ในทางปัญญาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง โดยที่กวีชาวตะวันตกสามารถที่จะแสดงให้เห็นถึงแก่นของพุทธธรรมได้อย่างลึกซึ้ง และด้วยวิธีการอันกอปรด้วยสุนทรียภาพ

ตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้นคือกระบวนการของการที่นักวิชาการผู้หนึ่งเชิญนักเขียน กวี และนักวิชาการ ซึ่งอาจจะไม่เคยพบกันในชีวิตจริง หรือไม่รู้จักกันมาเลย ให้มาสนทนาในกรอบความเชื่อมั่นใน “คุณค่าของความเป็นมนุษย์” กระบวนการดังกล่าวผู้เขียนได้นำมาขยายวงออกไปในปาฐกถาซึ่งแสดงไว้ในการประชุมของสมาพันธ์นานาชาติว่าด้วยภาษาและวรรณคดี (Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes [FILLM]) เมื่อปี ค.ศ. ๒๐๐๒ ซึ่ง ดร.ธีระ นุชเปี่ยม ได้แปลเป็นภาษาไทยเอาไว้ในหัวข้อ “กวีนิพนธ์ร่วมสมัยในฐานะทิวทัศน์ข้ามชาติ” (๒๕๔๖)^(๑๐) จะเห็นได้ว่าการจัดการความรู้ในลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นกิจที่มีระเบียบวาระบางประการกำกับอยู่ และระเบียบวาระดังกล่าวนั้นก็จะเป็นไปตามทิศทางอุดมคติของมนุษยศาสตร์

มโนทัศน์เรื่องวุฒิภาวะในมนุษยศาสตร์

มนุษยศาสตร์ไม่มุ่งหวังที่จะสร้างภววิสัยในลักษณะเดียวกับวิทยาศาสตร์ แต่ยอมรับความเที่ยงธรรมของนักวิชาการเองว่ามีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความแม่นยำ อันเป็นหลักกำกับวิทยาศาสตร์ คุณภาพของงานด้านมนุษยศาสตร์ จึงขึ้นอยู่กับวุฒิภาวะของปัจเจกบุคคล ซึ่งมีได้หมายความว่าบุคคลผู้นั้นจะต้องสูงด้วยวัยเสมอไป หากแต่เป็นบุคคลที่สั่งสมประสบการณ์มาอย่างเข้มข้น ใช้เวลาแสวงหาความรู้จากรอบด้านมาอธิบายประสบการณ์ของตน โดยมุ่งที่จะใช้กระบวนการครุ่นคิดพิเคราะห์ในการหาข้อสรุปรวมที่อาจจะเป็นหลักวิชา ซึ่งจะนำไปถ่ายทอดให้กับผู้อื่นได้ จริงอยู่เวลาก็เป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะสร้างวุฒิภาวะให้แก่บุคคล ความสามารถและความเข้มข้นของวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ จึงต่างจากความปราดเปรื่องที่นักวิชาการรุ่นเยาว์อาจจะมีได้ในวิทยาการบางสาขา เช่น คณิตศาสตร์ หรือฟิสิกส์เชิงทฤษฎี ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องผูกโยงกับประสบการณ์มนุษย์

วุฒิภาวะในลำดับต่อไป คือวุฒิภาวะของกลุ่มบุคคล ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าการสร้างเสริมปัญญานั้นมาจากทวิวัจน์ที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอในกลุ่มบุคคล อาจารย์ นักศึกษา ดังกรณีของศิษย์เก่าสถาบันหน้าพระลาน ซึ่งสนใจที่จะสนทนากันเป็นแรมปี จนสถานที่สนทนานั้นมีความสำคัญขึ้นมาในประวัติศาสตร์ความคิดของประเทศไทย ดังเช่นโต๊ะและม้านั่งไม้ได้ต้นไม้ขนาดใหญ่หน้าคณะจิตรกรรมฯ หรือที่รู้จักกันดีว่านั่นคือ ร้านอาหารชื่อ “มิ่งหลี” ณ ถนนหน้าพระลาน อันเป็นที่ซึ่งศิลปินน้อยใหญ่มาสนทนากัน กล่าวด้วยภาษาเฉพาะของชาวศิลปากรว่าเป็นสถานที่ซึ่ง “ท่านจันทร์” กับ “ท่านอังคาร” มาพบกัน และผลจากการสนทนาทำให้เกิดวรรณคดีร่วมสมัยและวรรณคดีศึกษาที่โดดเด่นขึ้นได้ “ท่านจันทร์” คือ หม่อมเจ้าจันทร์จรัญ รัชนี ผู้ซึ่งเป็นทั้งกวี นักแปล และนักวรรณคดีศึกษาระดับแนวหน้า สำหรับ “ท่านอังคาร” ก็คือ รัตนกวีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ยุคปัจจุบัน คือ อังคาร กัลยาณพงศ์ มีผู้กล่าวเป็นทำนองที่เล่นที่จริงว่า ความคิดเชิงสุนทรียศาสตร์ที่เกิดขึ้นจากทวิวัจน์ ณ ร้านอาหารเล็กๆ แห่งนั้นมีผลกระทบต่อวงการศิลปะและต่อวงวิชาการเหนือกว่าการประชุมและสัมมนาที่เป็นทางการใดๆ ซึ่งมหาวิทยาลัยที่ตั้งอยู่หลังร้านอาหารแห่งนั้นได้จัดมาในช่วงเวลาครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา อาจกล่าวได้ว่า The Ming Lee Model คือสูตรประกันคุณภาพในทางความคิดที่เป็นเครื่องมือในการปลูกวุฒิภาวะทางปัญญาที่สูงกว่าความพยายามจะสร้างวุฒิภาวะของสถาบันให้เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการก็ได้

ถ้าจะถามว่าวุฒิภาวะทางวิชาการเกิดขึ้นได้หรือไม่ ก็คงจะตอบว่าเกิดขึ้นได้ แต่ก็ด้วยเงื่อนไขบางประการ วิทยาการสาขาใดๆ ก็ตาม เป็นผลงานร่วมของนักวิชาการที่รวมตัวกันศึกษาค้นคว้าหาคำตอบที่มีความสลับสำคัญ การสร้างรากฐานที่มั่นคงในวิชานั้นๆ เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง และในหลายกรณี วิชาการระดับพื้นฐานเป็นวิทยาการบริสุทธิ์ที่ยังมิได้มุ่งไปสู่การปรับใช้หรือการสร้างประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม มนุษยศาสตร์อยู่ในวิทยาการกลุ่มที่กล่าวมานี้ ประโยชน์ของมนุษยศาสตร์ในบางครั้ง เป็นประโยชน์ทางใจ มนุษยศาสตร์ต้องแสดงความกล้าแข็งจริยธรรมในการที่จะต่อสู้กับวิกฤติของสังคม บางครั้งถึงกับทำหน้าที่เป็นผู้ก่อกวนทางปัญญา ตั้งคำถามต่อแนวคิดหรือแนวปฏิบัติบางอย่างในสังคมที่เห็นได้ว่าจะนำไปสู่ความเสื่อม

หรือความหายนะ มนุษยศาสตร์ที่ก่อปรด้วยวุฒิภาวะเป็นเรื่องของการสั่งสมประสบการณ์ สั่งสมองค์ความรู้ สั่งสมความชัดเจนในการแสดงออก กล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นการสั่งสมบารมีเพื่อที่มนุษยศาสตร์จะได้ทำหน้าที่เป็นเสียงแห่งมโนธรรมให้แก่สังคมได้

ถ้าวุฒิภาวะมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับมนุษยศาสตร์ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แบบแผนทางวิชาการบางอย่างที่มีผู้นำมาใช้เป็นเกณฑ์กลางในการสนับสนุนให้เกิดงานวิชาการ ก็อาจจะไม่เหมาะสมสำหรับมนุษยศาสตร์ก็ได้ ดังตัวอย่างของผลงานค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งอาจเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างอาจารย์อาวุโสกับนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา วงการวิทยาศาสตร์ยอมรับผลงานเหล่านั้นว่างานชิ้นเดียวกัน เป็นผลผลิตของทั้งของศาสตราจารย์อาวุโสและของทั้งนักศึกษา ประเด็นที่ว่าด้วยวุฒิภาวะของตัวนักวิชาการจึงดูประหนึ่งว่าไม่สำคัญ ถือกันว่าผลลัพธ์ที่ได้มาเป็นข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ที่มีความเป็นกลางและมีภววิสัย ไม่สะท้อนระดับอันแตกต่างกันของความแก่กล้าทางวิชาการของผู้ศึกษาค้นคว้า หรือของผู้วิจัยจะเป็นอันตรายอย่างยิ่งถ้าวงการมนุษยศาสตร์จะรับแนวปฏิบัติดังกล่าวมาใช้บ้าง ซึ่งมีปรากฏให้เห็นประปราย เช่น อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ลงชื่อเป็นผู้เขียนร่วมกับนักศึกษาที่ทำวิทยานิพนธ์ฉบับนั้น และนำผลงานดังกล่าวไปขอตำแหน่งทางวิชาการ โดยเนื้อแท้แล้ววุฒิภาวะของนักวิชาการแต่ละบุคคล เป็นประเด็นที่มนุษยศาสตร์ไม่ชอบที่จะมองข้าม ใจหายข้อเดียวกันที่นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาเป็นผู้ตอบและศาสตราจารย์อาวุโสเป็นผู้ตอบ ผลลัพธ์ย่อมต่างกัน และวงการก็ชอบที่จะคาดหวังว่าศาสตราจารย์อาวุโสมักจะตอบใจหายดังกล่าวได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง อันเป็นผลจากประสบการณ์และบารมีทางวิชาการที่ได้สั่งสมมา อันสะท้อนให้เห็นวุฒิภาวะทางความคิดของท่านผู้นั้น

ว่าด้วยการเผยแพร่งานวิชาการ

วงวิชาการสมัยใหม่ยึดหลักของตะวันตกเป็นสรณะในเรื่องของการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานทางวิชาการ ซึ่งชนบททางวิทยาศาสตร์กำลังจะเข้ามาครอบงำวงการ

มนุษยศาสตร์ด้วย นั่นก็คือการเน้นการตีพิมพ์ในรูปแบบของบทความที่เผยแพร่ในวารสารวิชาการ ซึ่งอาจจะมีใช้รูปแบบเดียวกับที่มนุษยศาสตร์ใช้กัน เพราะโจทย์ทางวิชาการในบางลักษณะต้องตอบโดยพิสดารในรูปแบบของหนังสือเล่ม สิ่งที่มาเกี่ยวกับการเน้นบทความที่ลงพิมพ์ในวารสารก็คือการนับว่าบทความดังกล่าวได้รับการนำไปอ้างอิงเป็นจำนวนกี่ครั้ง ไม่ช้าไม่นานการแจ้งนับก็เปลี่ยนรูปจากการนับผลงานแต่ละชิ้นไปเป็นการตีค่าของวารสารที่ลงพิมพ์บทความเหล่านั้น ถ้าวารสารใดที่มีบทความที่ได้รับการอ้างอิงสูง ก็จะได้คะแนนสูงตามไปด้วย เรียกกันว่า มีปัจจัยด้านผลกระทบ (impact factor) สูง สมควรแก่การยกย่อง ไม่ช้าไม่นานอีกเช่นกัน ก็เกิดความมั่งคั่ง แทนที่จะประเมินผลงานทางวิชาการด้วยการตรวจสอบต้นฉบับ ก็นำตัวชี้วัดที่เป็นปัจจัยด้านผลกระทบไปเป็นตัวประกันคุณภาพ ถ้านักวิชาการผู้ใดมีผลงานลงพิมพ์ในวารสารที่มีตัวชี้วัดดังกล่าวสูง ก็ย่อมจะเหมาเอาได้ว่าเขาสร้างงานที่มีคุณภาพ มนุษยศาสตร์มีอาจทำเช่นนั้นได้ เพราะมีรูปแบบของการเผยแพร่ที่หลากหลายมาก นักวิชาการทางมนุษยศาสตร์ชั้นนำของตะวันตกบางคนเลือกที่จะเผยแพร่ผลงานของตนในนิตยสารกึ่งวิชาการ หรือในนิตยสารทั่วไป หรือในหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ หรือในหนังสือพิมพ์รายวัน ถ้าวงวิชาการไม่สามารถยอมรับแหล่งที่พิมพ์เหล่านั้นในชั้นของหลักการ ก็เท่ากับเอา**รูปแบบมาวัดเนื้อหา** ซึ่งเป็นการประเมินที่ผิดเป้า การประเมินผลงานของมนุษยศาสตร์จึงมีอาจเลี่ยงการตรวจสอบตัวงานจริงได้

การเผยแพร่ความรู้เป็นหลักการของวิทยาทานที่ยึดถือกันมานาน นักวิชาการที่ทำงานเป็นอาจารย์อยู่ในสถาบันการศึกษามักทำวิจัยในหลายรูปแบบ ครูที่สอนหนังสือดีมักจะเป็นครูที่เตรียมการสอนอย่างละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งก็เป็นงานวิจัยในรูปแบบหนึ่ง แม้ว่าการสอนจะเป็นการถ่ายทอดวิชาในชนบทป่าเถื่อน ก็ได้ให้ความรู้ว่าการสอนในห้องเรียน ไม่ว่าจะป็นชั้นใหญ่หรือชั้นเล็ก มีเนื้อหาที่ดียิ่งกว่าบทความที่ลงพิมพ์ในวารสารวิชาการ แต่ก็มีควมจำเป็นที่ต้องพยายามทำความเข้าใจให้เกิดขึ้นว่า นักวิชาการที่อยู่ในวงวิชาการ มิใช่ผู้ที่เป็นเจ้าของความรู้เสียทุกกรณีไป การศึกษาผลงานของผู้อื่น ซึ่งนักวิชาการคนหนึ่งๆ อาจจะนำมาเผยแพร่ต่อ มาคิดต่อ คิดแย้ง เป็นกระบวนการที่สร้างความมั่งคั่งให้แก่ประชาคม วงการ

มนุษยศาสตร์ไทยยังอ่อนแออยู่ในหลายลักษณะ และข้อด้อยที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ การที่นักวิชาการในระดับอาจารย์ไม่ค่อยอ่านผลงานของกันและกัน ผู้ที่ถูกกำกับให้อ่านผลงานของนักวิชาการอื่นๆ ก็คือศิษย์ของอาจารย์ผู้นั้น ซึ่งกำลังทำวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาอยู่ ตัวบ่งชี้ที่เห็นได้ชัดเจนของการขาดความสนใจซึ่งกันและกันก็คือการที่วารสารด้านมนุษยศาสตร์ของไทยขาดงานที่เป็นการวิจารณ์หนังสือ (book review) หรือบทความเชิงประเมินสถานะของวิชา (review article) ทั้งหลายทั้งปวงนี้ก็อาจจะเป็นเพราะความมั่งงายที่ยึดหนังสือ ตำรา และผลงานวิชาการของตะวันตกเป็นสรณะ เพราะมีสูตรสำเร็จที่นำมาใช้ได้ทันที ไม่ว่าจะสูตรเหล่านั้นจะเข้ากับภาวะความเป็นไปของปลายทาง คือประเทศของเราหรือไม่ก็ตาม

ในระยะหลังนี้ วงการมนุษยศาสตร์ของตะวันตกให้ความสนใจต่อทฤษฎีมาก และนักวิชาการไทยที่ได้ไปศึกษาวิชาในมหาวิทยาลัยตะวันตกในด้านมนุษยศาสตร์ ก็มักจะกลับบ้านมาพร้อมกับเครื่องมือทางทฤษฎีแบบสำเร็จรูป ที่พวกเขานำมายึดเยียดให้แก่นักศึกษาไทย ซึ่งขาดพื้นฐานทางความคิดที่จะรับทฤษฎีดังกล่าวด้วยความเข้าใจ อันที่จริงวงการตะวันตกเอง ก็มีข้อผิดพลาดในด้านนี้อยู่มาก เพราะเกิดความสับสนระหว่าง *การรับรู้ทฤษฎี* ที่มีผู้สร้างขึ้นไว้แล้วกับการฝึกให้นักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับบัณฑิตศึกษาคิดเป็น *ทฤษฎี* ให้ได้ ผู้เขียนได้ไปค้นพบคู่มือสำหรับนักศึกษาใหม่ที่ภาควรรณคดีเปรียบเทียบแห่งมหาวิทยาลัยมิวนิคในเยอรมนีจัดทำขึ้น ซึ่งเพียงแต่ประโยคแรกก็ทำให้ผู้เขียนตื่นตระหนกเป็นอย่างยิ่ง นั่นก็คือข้อความว่า “ถ้าท่านไม่สนใจทฤษฎี โปรดอย่ามาเรียนวิชานี้” ก็จะมีนักเรียนที่เพิ่งจบมัธยมศึกษาตอนปลาย มาสักกี่คนที่มีความสนใจในทางทฤษฎีวรรณคดีติดตัวมา อันที่จริงมหาวิทยาลัยจะได้นักศึกษาที่ดีเข้ามาหล่อหลอมให้เป็นนักวิชาการและนักคิดในวิทยาการสาขาดังกล่าวได้ ถ้าเขาจะปรับประโยคแรกเสียใหม่ว่า “ถ้าท่านไม่สนใจอ่านวรรณกรรม โปรดอย่ามาเรียนวิชานี้” นั่นคือการที่นักวิชาการเยอรมันบางคนและบางกลุ่มเกิดความไม่มั่นใจในตนเองและวิชาของตน และพยายามที่จะเอาอย่างมหาวิทยาลัยชั้นนำในสหรัฐอเมริกา ที่มีความโดดเด่นในด้านของการศึกษาทฤษฎีวรรณคดี (ซึ่งส่วนใหญ่ก็รับทอดมาจากนักคิดและนักวิชาการชาวฝรั่งเศสอีกชั้นหนึ่ง โดยที่มหา

วิทยาลัยในฝรั่งเศส ซึ่งเป็นต้นตอของทฤษฎี จะไม่มีวันที่จะเขียนแนะนำนักเรียนมัธยมที่กำลังเข้าศึกษาดังที่มหาวิทยาลัยมิวนิคได้กระทำเป็นอันขาด) ผู้เขียนได้ให้อรรถาธิบายโดยพิสดารแล้วเกี่ยวกับการใช้ทฤษฎีให้เป็นประโยชน์และการชักจูงให้นักศึกษาคิดเป็นทฤษฎีไว้ในบทความเรื่อง “ทางสายกลางแห่งวรรณคดีวิจารณ์”^(๑๐)

ปรากฏการณ์ที่น่าสะพรึงกลัวสำหรับวงวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ของไทยก็คือสิ่งที่ผู้เขียนเรียกว่าปรากฏการณ์*ววนรซำราบ* ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่มีมานานแล้วในวงการอุดมศึกษาไทย อันหมายถึงการรับความรู้และทฤษฎีจากตะวันตกมาใช้โดยไม่รู้จักย่อย คิดต่อและคิดใหม่ คำว่า “ววนรซำราบ” เลียนเสียงชื่ออำเภอ “วารินชำราบ” จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งหมายถึงน้ำที่ซึมซับมา “ววนรซำราบ” คือกระบวนการซึมซับด้วยวิธีการของลิง ซึ่งชอบเลียนแบบมนุษย์ การใช้คำว่า “ววนรซำราบ” ในเชิงวิชาการเป็นการช่วยเตือนสติวงวิชาการไทยด้วยความเป็นมิตรว่า นักวิชาการไทย (โดยเฉพาะผู้ที่จบบัณฑิตศึกษาจากตะวันตกในยุคหลังบางคน) ยังทำตัวเป็นศิษย์ที่วอนนอนสงนงายของวงวิชาการตะวันตกมากเกินไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับทฤษฎีทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์นั้น นักวิชาการไทยจำนวนมากทำได้แต่เพียงหาข้อมูลไทยไปยืนยันทฤษฎีตะวันตก *การคิดเป็นทฤษฎี* จึงยังไม่เกิดขึ้น เพราะความหมกมุ่นในเรื่องทฤษฎีเป็นไปแต่ในรูปของการนำทฤษฎีของนักคิดหรือสำนักคิดตะวันตกต่างๆ มาถ่ายทอด เปรียบเทียบ หรือโต้แย้งกันเท่านั้น อันที่จริงนักวิชาการไทยในรอบครึ่งศตวรรษที่ผ่านมาได้สั่งสมประสบการณ์จากการศึกษาค้นคว้าวิจัย (อันรวมถึงประสบการณ์ “สนาม”) มามากพอที่จะสกัดทฤษฎีออกมาจากประสบการณ์เหล่านั้นได้

ด้วยเหตุที่อุดมศึกษาของไทยก่อตั้งขึ้นในยุคที่ต้องการทำประเทศให้ทันสมัยตามแบบแผนตะวันตก นักการศึกษาของเราจึงชอบที่จะหยิบฉวยความรู้และแนวคิดตะวันตกมาใช้โดยไม่จำเป็น ต้องกลั่นกรอง มติของคณะกรรมการที่เสนอให้มีการปรับปรุงการสอนดนตรีไทยในมหาวิทยาลัยแห่งแรกของเราคงจะเป็นหนึ่งในบรรดามติทั้งหลายที่เป็นการสะท้อนให้เห็นแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น

ในประเทศสยามมีแต่การสอนเล่นดนตรีเป็นส่วนตัว ยังไม่มีโรงเรียนดนตรีทั้งชั้นกลางและชั้นสูง ถ้าจะเริ่มสอน ก็น่าจะให้มีในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หาผู้ชำนาญการสอน มาจากประเทศให้สอนตามหลักของเขาซึ่งถี่ถ้วนลึกซึ้ง และ ในขณะที่เดียวกันให้เขาศึกษาดนตรีไทย และเปรียบเทียบเอา เข้าระเบียบของเขา แล้วสอนคนไทยอีกที ถ้าทำได้ดังนี้แล้ว ดนตรีไทยอาจเจริญก้าวหน้าและรุ่งเรืองขึ้นอีก อาจมีผู้ประพันธ์ ดนตรีไทยตามหลักของฝรั่ง ทั้งการเล่นก็คงดีขึ้นอีกมากด้วย...^(๑๒)

อันที่จริงดนตรีไทยมีลักษณะเฉพาะและมีความเข้มข้นในการปฏิบัติและในการ ถ่ายทอดวิชา ซึ่งเราอาจจะยังไม่ได้ศึกษาอย่างลึกซึ้งพอ จึงหันไปพึ่งอาหารจานด่วน ทางวิชาการอย่างรวดเร็วเกินไป โดยมีได้คิดไตร่ตรองให้รอบคอบ โชคดีที่ข้อเสนอ ของคณะกรรมการชุดดังกล่าวต้องตกไป เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ในทางตรงกันข้าม การพินิจดนตรีไทยจากแง่มุมต่างๆ ที่มีใช้เป็นเรื่อง ของการปฏิบัติอย่างเดียว อาจจะได้แนวคิดเชิงทฤษฎีที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ อื่นๆ ในกรอบของวัฒนธรรมไทยได้ด้วย ดังที่ผู้เขียนได้เสนอไว้ในส่วนที่เกี่ยวกับ “วัฒนธรรมระนาดทุ้ม” ในบทความชื่อ “ศิลปะสองทางให้แก่กันในวัฒนธรรมไทย”^(๑๓) (ซึ่งต้นฉบับภาษาเยอรมันตีพิมพ์เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๙๒) ความคิดเชิงทฤษฎีเกิดขึ้น ได้ตลอดเวลา จากการพินิจปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ผู้เขียนจึงได้เสนอแนวทางในการสร้างทฤษฎีศิลปะจากแผ่นดินแม่เอาไว้อย่างเป็น ระบบ หลักการมีอยู่ว่าการสังสมประสบการณ์จากการที่ได้สัมผัสกับงานศิลปะที่อยู่ ใกล้ตัวอันเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน เมื่อได้รับแรงหนุนจากความสามารถในการ ครุ่นคิดพินิจนี้ เป็นชนวนที่จุดประกายให้เกิดการคิดเป็นทฤษฎีจากรากฐานของ ศิลปะไทยและชีวิตไทย ตัวอย่างที่สกัดได้จากประสบการณ์เหล่านี้ เช่น “วัฒนธรรม ระนาดทุ้ม” อันมีนัยที่ว่าด้วยความเป็นผู้นำที่แท้จริงโดยมิต้องแสดงตัวอย่างเปิดเผย แม้จะเป็นข้อสรุปรวมจากปฏิบัติการณ์ทางดนตรีไทย ก็อาจมีลักษณะเป็นสากลพอ ที่จะช่วยอธิบายปรากฏการณ์ในศิลปะแขนงอื่น พฤติกรรมทางสังคม ตลอดจน ประสบการณ์จากวัฒนธรรมของชาติภาษาอื่นด้วย การพัฒนาทฤษฎีจากแผ่นดินแม่

จึงเป็นกลไกในการปรับดุลทางวิชาการ ซึ่งในปัจจุบันยังคงอยู่ในห้วงของการถูกรวบงำในลักษณะของ “วาทธำราบ” อยู่มาก

อาจสรุปได้ว่าประสบการณ์จากชีวิตไทยและจากวัฒนธรรมไทยเป็นเครื่องประกันได้ว่า เราไม่มีวันที่จะอัปจนในด้านของหลักวิชาและในด้านของทฤษฎี

หลุมพรางของการนำเข้าทฤษฎีตะวันตก

จะขอยกตัวอย่างการหยิบยืมมโนทัศน์และแนวคิดเชิงทฤษฎีจากตะวันตก มาอภิปรายในบางประเด็น นักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ชอบที่จะนำเอาแนวคิดเรื่องชนชั้นกลางมาอธิบายสังคมไทย ซึ่งก็อาจจะตรงเป้ำแต่ในเพียงบางส่วนเท่านั้น การที่เราจะนำความคิดตะวันตกมาใช้ได้อย่างเหมาะสมนั้น อาจจำเป็นจะต้องรู้ซึ่งถึงภูมิหลังของวัฒนธรรมตะวันตก ในที่นี้จะขอพิจารณาตัวอย่าง จากวัฒนธรรมเยอรมัน ชนชั้นกลางของเยอรมันเป็นการรวมตัวของช่างฝีมือ ซึ่งมีระบบการฝึกฝนอย่างเป็นขั้นเป็นตอนมาแต่มัธยมศษย์ คือเน้นการปฏิบัติเป็นหลัก โดยที่เด็กฝึกงาน (เรียกเป็นภาษาเยอรมันว่า Lehrling) จะต้องใช้เวลาเป็นแรมปีทำงานกับครูผู้สอน ซึ่งเรียกว่า Meister แต่ละวิชาชีพก็ตั้งกฎเกณฑ์และวางมาตรฐานของตนไว้ มีการสอบซึ่งเป็นการทดสอบฝีมือเป็นลำดับขั้น ถ้าสอบผ่านขั้นสุดทำจะได้ประกาศนียบัตร เรียกเป็นภาษาเยอรมันว่า Meisterbrief เป็นใบอนุญาตให้ประกอบอาชีพได้อย่างเต็มภาคภูมิ ช่วงเวลาของการฝึกฝนเล่าเรียน เรียกเป็นภาษาเยอรมัน ว่า Lehrjahre แปลตามตัวว่า “ปีที่ต้องเล่าเรียน” เมื่อได้ประกาศนียบัตรแล้ว ก็ต้องออกไปเผชิญกับโลกอันกว้างใหญ่ ด้วยการเดินทางไปใช้ฝีมือรับใช้สังคมในที่ต่างๆ เรียกเป็นภาษาเยอรมันว่า Wanderejahre แปลตรงตัวว่า “ปีแห่งการเดินทาง” บุคคลเหล่านี้มีความแข็งแกร่งทั้งในด้านฝีมือและในด้านการเผชิญโลก เมื่อรวมตัวกันเข้าหลายๆ อาชีพ การประกอบสัมมนาอาชีพะของพวกเขาจึงเป็นพลังของสังคมที่แข็งแกร่ง จนถึงขั้นที่ต้องการจะปกครองตนเอง กลุ่มสมาคมวิชาชีพที่รวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น เช่นที่เมือง Lübeck ในตอนเหนือของเยอรมนีได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระเจ้าจักรพรรดิให้ดำเนินกิจการต่างๆ ด้วยตนเอง และมีสิทธิในการปกครองตนเอง สัมมาอาชีพจึงนำไปสู่ความมั่งคั่ง (มั่งคั่งจนในบางครั้งมีเงินให้พระเจ้าจักรพรรดิไปใช้ในกิจการสงคราม!) ดังจะเห็นได้

จากการที่ชนชั้นกลางเหล่านี้แสดงความเป็นปึกแผ่นของพวกเขาด้วยสถาปัตยกรรมอันชวนให้ทึ่ง (ภาพที่ ๑)

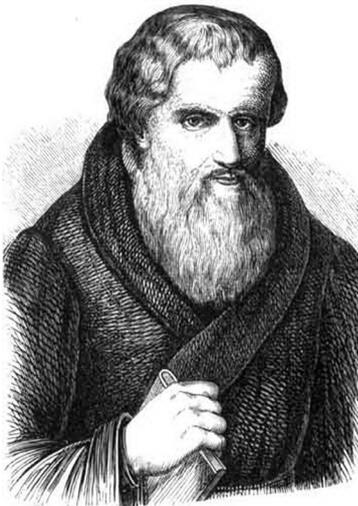
ภาพที่ ๑ : ศาลาว่าการเมือง Lübeck

เมืองบางเมืองที่เป็นทางผ่านระหว่างเหนือกับใต้ และตะวันออกกับตะวันตก เช่นเมือง Nürnberg ก็ได้รับสถานะพิเศษจากพระเจ้าจักรพรรดิเช่นกัน (ภาพที่ ๒)

ภาพที่ ๒ : ตลาดนัดช่วงเทศกาลคริสต์มาส ในเมือง Nürnberg ในฤดูหนาว

Nürnberg เป็นศูนย์กลางของศิลปะวิทยาการที่โดดเด่น ลูกโลกใบแรกของโลกก็ประดิษฐ์ขึ้นที่เมือง Nürnberg นี้ ความชัดเจนด้านเครื่องดนตรีกลไก เช่น การสร้างนาฬิกาที่เป็นที่ประจักษ์ ประติมากรและสถาปนิกแนวหน้าของยุโรปก็มาจากเมืองนี้ มีกวีผู้หนึ่งที่โด่งดังชื่อ Hans Sachs (ภาพที่ ๓) โดยอาชีพเป็นช่างทำรองเท้า แต่มีความสามารถเชิงวรรณศิลป์สูงมาก จนกระทั่ง Richard Wagner นำชีวิตของท่านมาใส่ไว้ในอุปรากรอันเลื่องชื่อ คือ *Die Meistersinger von Nürnberg* (ภาพที่ ๔) การก่อตัวของชนชั้นกลางขึ้นเป็นเมืองที่มีวัฒนธรรมอันโดดเด่นเป็นความภาคภูมิใจของคนเยอรมัน เมื่อเมือง Nürnberg ถูกทำลายล้างพิพินาศไปในสงครามโลก ครั้งที่ ๒ (ภาพที่ ๕) ก็มีการบูรณะขึ้นใหม่ จนกลายเป็นศูนย์กลางทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน (ภาพที่ ๖) แม้ว่าบทบาทของชนชั้นกลางในกระแสของประวัติศาสตร์เยอรมันจะมีขึ้นมีลง แต่คงจะเป็นการยากที่จะกล่าวได้ว่าชนชั้นกลางในบริบทของสังคมไทยมีพัฒนาการที่เทียบเคียงได้กับชนชั้นกลางของเยอรมันผู้เป็นตัวแทนที่โดดเด่นของยุโรป

ภาพที่ ๓ : กวี Hans Sachs

ภาพที่ ๔ : นักร้องเสียงเบส Otto Edelmann รับบท Hans Sachs ในอุปรากร *Die Meistersinger von Nürnberg* ของ Richard Wagner

ภาพที่ ๕ : เมือง Nürnberg เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒

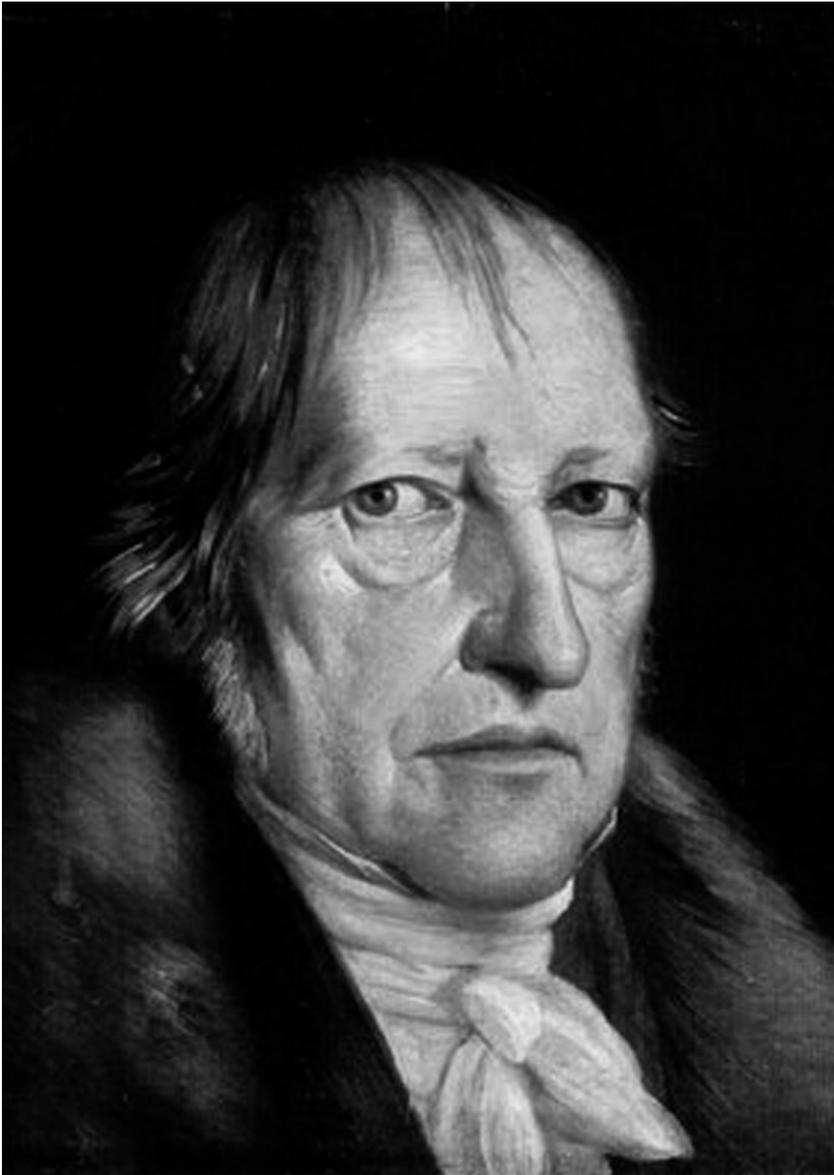

ภาพที่ ๖ : เมือง Nürnberg ที่ซ่อมสร้างใหม่แล้ว

การหยิบยืมความคิดตะวันตกในบางครั้งอาจจะมีลักษณะตายตัวเกินไป เมื่อนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ในสังคมไทย สังคมตะวันตกขบคิดเป็นสองขั้วที่เรียกว่าวิภาษวิธี แต่การใช้วิภาษวิธีดังกล่าวนั้นบางครั้งก็มีความสลับซับซ้อนกันหลายชั้น พวกเราที่อยู่ปลายทางอาจจะนำวิธีการของเขามาทำให้ง่ายเกินไปก็ได้ ดังเช่นมีผู้อธิบายเรื่องความขัดแย้งในทางการเมืองของสังคมไทยดังต่อไปนี้

ข้อขัดแย้งของเป้าหมาย: ฝ่ายหนึ่ง (เสื้อแดง) ต้องการรัฐบาลที่เข้มแข็ง ซึ่งสามารถดำเนินการตามที่สัญญาเอาไว้ได้; อีกฝ่ายหนึ่ง (เสื้อเหลือง) ต้องการรัฐบาลที่อ่อนแอ เพราะพวกเขาคิดว่ารัฐบาลที่ผ่านมาทุจริต...ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีมาตรการในการตรวจสอบที่เข้มแข็ง^(๑๔)

การอธิบายในลักษณะนี้ไม่อาจจะซ่อนความเป็นจริงที่ซับซ้อนได้ ถ้าจะลองกลับไปดูเส้นทางของกระแสคิดดังกล่าวก็จะเห็นว่าสังคมตะวันตกเป็นผู้เพาะเมล็ดพันธุ์แห่งความแตกแยก ซึ่งอาจจะเริ่มต้นด้วยแนวคิดเชิงอุดมคติก็ได้ Georg Wilhelm Friedrich Hegel (ภาพที่ ๗) เป็นนักคิดที่ให้ความมั่นใจแก่วงการตะวันตกว่าโลกแห่งความคิด ไม่ว่าจะมีความเป็นนามธรรมเพียงใด ถ้าเป็นผลงานของนักคิดที่ลุ่มลึกแล้วจะสามารถอธิบายโลกแห่งความเป็นจริงได้เสมอ Hegel เป็นผลผลิตของมหาวิทยาลัย Tübingen (ภาพที่ ๘) โดยเล่าเรียนเทววิทยาจากสำนักอันเลื่องชื่อซึ่งรู้จักกันในนาม Das Tübinger Stift (ภาพที่ ๙) ซึ่งผลิตนักปราชญ์และกวีที่สำคัญของเยอรมันหลายคน วิชาดั้งเดิมและความมั่นใจดั้งเดิมที่จะอธิบายโลกให้เห็นว่าอยู่ในอาณัติของพระเจ้าเป็นเจ้านั้นได้รับการปรับเปลี่ยนเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในวิทยาการสาขาต่างๆ อันรวมถึงประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์

ภาพที่ ๗ : Georg Wilhelm Friedrich Hegel (๑๗๗๐ - ๑๘๓๑)

“ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย”

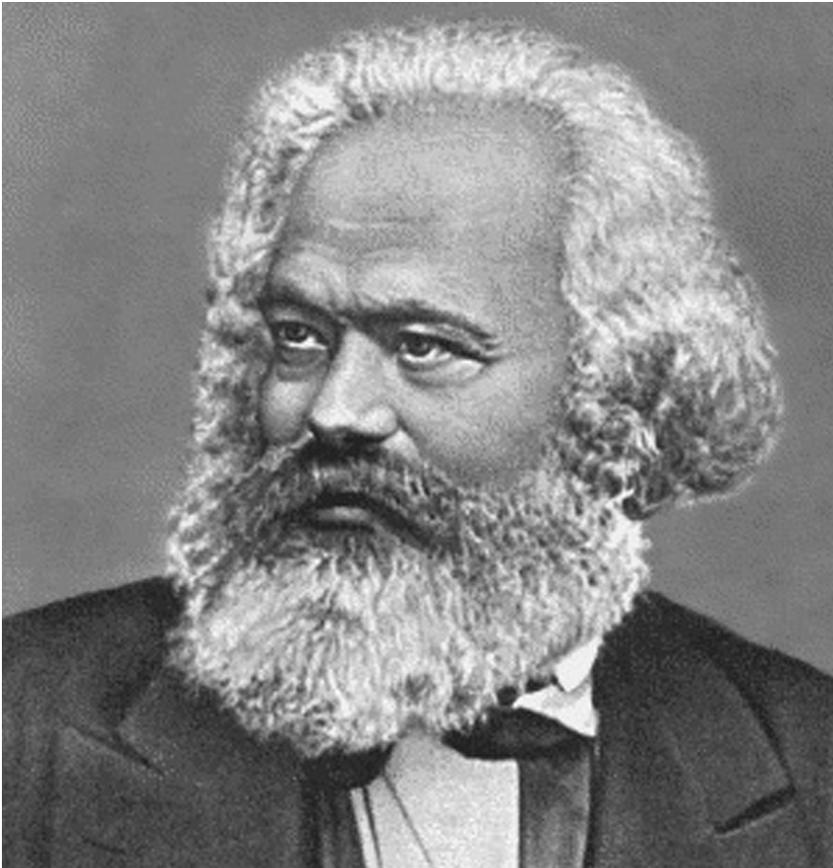

ภาพที่ ๘ : เมือง Tübingen ริมแม่น้ำ Neckar

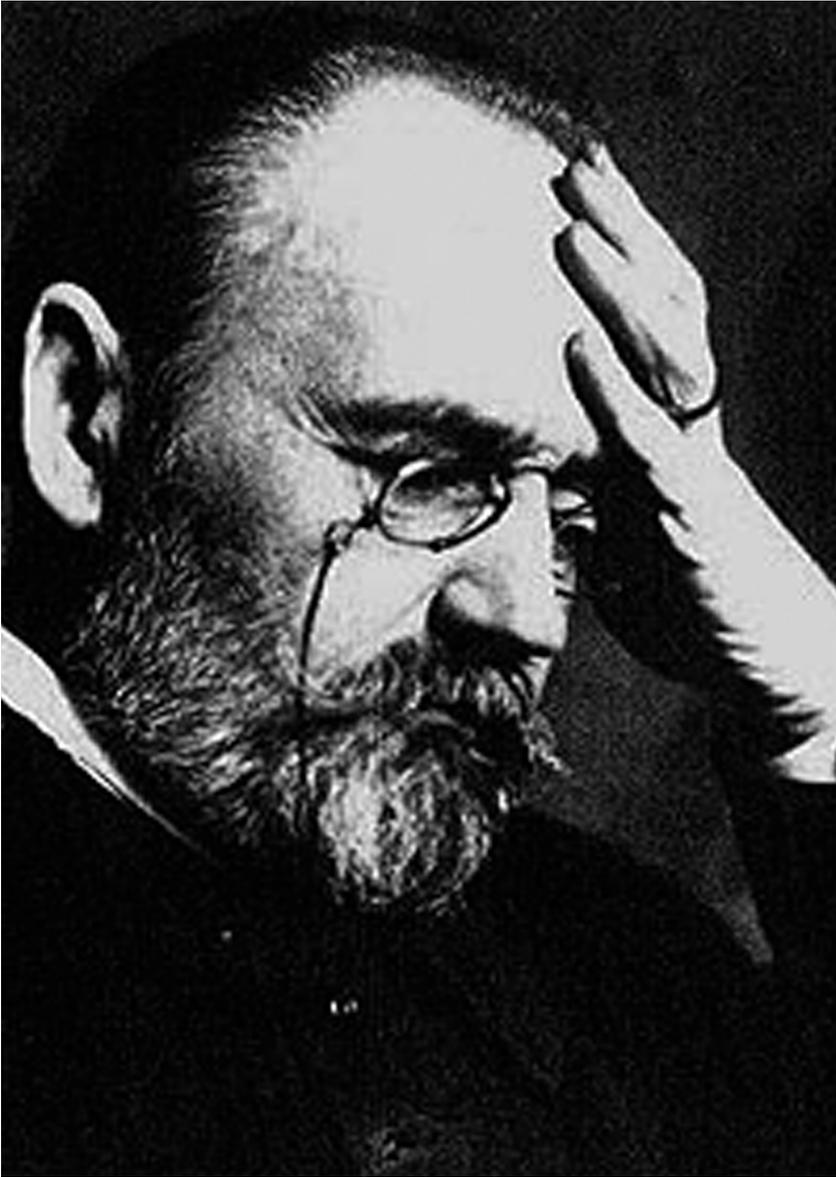
ภาพที่ ๙ : คณะเทววิทยาโปรเตสแตนต์ มหาวิทยาลัยทูบิงเงน
รู้จักกันในนาม Das Tübinger Stift

การเมือง และกฎหมาย เมื่อ Karl Marx (ภาพที่ ๑๐) นำแนวคิดของ Hegel มาคิดต่อ แนวคิดเชิงวิภาษวิธีก็เปลี่ยนจุดเน้นไปกลายเป็นลัทธิใหม่ ที่ต้องการจะสร้างความยุติธรรมให้แก่สังคมด้วยการเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคน อันที่จริง Marx มิใช่ นักคิดคนเดียวที่มุ่งมองไปสู่สังคมใหม่ด้วยจินตนาการ แต่นักประพันธ์บางคน เช่น นักเขียนฝรั่งเศส Emile Zola (ภาพที่ ๑๑) ได้วาดภาพในจินตนาการ

ภาพที่ ๑๐ : Karl Marx (๑๘๑๘ - ๑๘๘๓)

“ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย”

ภาพที่ ๑๑ : Emile Zola (๑๘๕๐ - ๑๙๐๒)

เอาไว้ในทางที่ต่างไปจาก Marx คือ ต้องการเตือนสติว่า ถ้าสังคมขาดความยุติธรรม เสียแล้ว มนุษย์ก็จะใช้ความรุนแรงไปจนถึงขั้นทำลายตัวเอง ดังข้อความจากนวนิยายเรื่อง *Germinal*

ภาพนรกที่ปรากฏอยู่เบื้องหน้าพวกเขาเหล่านี้แหละคือภาพการปฏิวัตินองเลือดในปลายศตวรรษที่จะทำลายล้างชนชั้นมั่งคั่งให้สูญสิ้นไป ผู้ชนที่รวมตัวกันต่อต้านคนรวยจะวิ่งไปตามท้องถนนเหมือนกับภาพที่เห็นอยู่ขณะนี้ เลือดของพวกเขาจะกระเซ็นพ่นหลังไหล ศีรษะจะถูกตัดประจานไปทุกหนทุกแห่ง ผู้ชนจะเททองออกจากหีบ ทรัพย์สินจะถูกรื้อค้น พวกผู้หญิงจะกรี๊ดร้อง โหยหวน ผู้ชายที่มีขากรรไกรยื่นออกมาเหมือนหมาบ้าจะอ้าปากกว้างเพื่อข่มขู่เหยื่อ เช่นเดียวกับภาพที่เห็นอยู่ขณะนี้ ผู้คนจะสวมเสื้อผ้าขาดกระรุ่งกระวังย่ำรอนเท้าไม้ กระแทบพื้นถนนดังลั่นราวกับเสียงฟ้าผ่า ผู้ชนที่อลหม่าน อึงอลน่าสะพรึงกลัว เนื้อตัวสกปรก ลมหายใจเน่าเหม็น จะหนุนเนื่องกันเข้ามากวาดล้างโลกเก่าให้สิ้นสูญไปอย่างป่าเถื่อนและบ้าคลั่ง ไฟจะเผาผลาญทุกสิ่งทุกอย่างให้ราบเรียบเป็นจุด จนในเมืองไม่เหลือแม้แต่หินสักก้อนเดียว ในช่วงคืนเดียวคนเหล่านี้จะใช้ชีวิตอย่างสำเร็จสำราญถึงขีดสุด จะไม่มีอะไรเหลืออีกแล้ว ไม่มีเงินเหลือแม้แต่เหรียญเดียว จะไม่เหลือสิ่งใดที่บ่งบอกสถานภาพในสังคม หลังจากนั้นมนุษย์จะกลับไปสู่สภาพคนป่าในดงดิบจนกระทั่งถึงวันที่โลกใหม่จะก่อกำเนิดขึ้นมา^(๑๔)

พวกเราซึ่งเป็นชาวตะวันออกเฉียงใต้ก็คงจะเลี้ยงไม่ได้ที่จะต้องคิดถึงเหตุการณ์ใกล้ตัวเรา นั่นก็คือ สังคมอุดมคติที่ Pol Pot (ภาพที่ ๑๒) นำมาคิดต่อจาก Marx และรุนแรง ยิ่งกว่า Marx จนในที่สุดบ้านเมืองของเขาก็แปรสภาพไปเป็นกองกระดูก ดังที่เรา รู้กันดี ข้อเตือนสติในที่นี้ก็คือว่า การนำความคิด

“ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย”

ภาพที่ ๑๒ : Pol Pot
(๑๙๒๘ - ๑๙๗๘)

ภาพที่ ๑๓ : สุนัขของภาคปฏิบัติ
แห่งความคิดเชิงนามธรรม

ตะวันตกมาใช้โดยไม่เข้าใจพื้นฐานอันก่อปรด้วยมนุษยธรรมนิยมของพวกเขา อาจจะเป็นทางไปสู่อัศวินบาตกรรมก็ได้ (ภาพที่ ๑๓) การที่ผู้เขียนได้ชี้ชวนให้นักวิชาการไทย มาร่วมกันสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่นั้น มิใช่เป็นเรื่องของความรักชาติแบบลมๆ แล้งๆ แต่เป็นผลจากความมั่นใจที่ว่า ถ้ารู้จักตนเองให้ดีแล้ว การจะเปิดประตูไปสู่ผู้อื่นนั้น น่าจะเป็นคุณมากกว่าโทษ

บทสรุป

จะขอแจกแจงความคิดเชิงสรุปไว้เป็นประเด็นดังต่อไปนี้

๑. มนุษยศาสตร์ แม้จะเป็นศาสตร์ที่ให้ความสำคัญต่อข้อมูล การแสวงหาข้อมูล และการสร้างองค์ความรู้ที่กว้างขวางและหนักแน่น แต่มิใช่เป็นเรื่องของข้อมูลดิบ หากเป็นการสะสมและสังเคราะห์ประเด็นที่ต้องผ่านกระบวนการครุ่นคิด พินิจนึก อันจะนำไปสู่การสร้างความรู้ที่เป็นคุณค่าต่อสังคมและมนุษยชาติได้

๒. แม้มนุษยศาสตร์จะสร้างได้ก็แต่วาทกรรมทฤษฎีภูมิบรรพชนฐานของ ประสิทธิภาพและผลงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ อันถือได้ว่าเป็นปฐมภูมิ แต่วาทกรรมทฤษฎีดังกล่าวนั้นอาจเป็นแหล่งหลอมรวมปัญญาที่มีคุณค่าถึงขั้นที่จะกลายเป็นวาทกรรมอิสระก็ได้

๓. มนุษยศาสตร์ยุคใหม่จะถ่ายทอดกันแต่ในรูปของมนุษย์สัมพันธ์มนุษย์ แต่อย่างเดียวนั้นไม่ได้ วัฒนธรรมลายลักษณ์ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าสามารถสร้าง คุณูปการให้แก่สังคมมนุษย์ได้อย่างไร การใช้เทคโนโลยีการสื่อสารให้พอเหมาะพอดี และในทางที่สมควรเป็นโอกาสที่เราไม่ควรปฏิเสธ แม้ว่าเราจะต้องสำนึกอยู่เสมอว่า วิธีการ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” ยังคงความสำคัญอยู่ และมีอาจทดแทนได้ในทุกกรณี

๔. ขบวนการเรียนรู้ของไทยเน้นการปฏิบัติ และการถ่ายทอดหลักวิชา ตลอดจนแนวคิดเชิงทฤษฎีแต่เดิมมาก็ดำเนินไปด้วยการปฏิบัติ มนุษยศาสตร์ยุคใหม่ ต้องปรับตัวพร้อมกันใน ๒ กรณี คือต้องเสริมการเรียนรู้ “วิชาหนังสือ” ด้วยการปฏิบัติ ซึ่งอาจมีรูปแบบอันหลากหลาย และในขณะเดียวกันก็ต้องพยายามที่จะสกัดเอา

หลักวิชาและทฤษฎีออกมาจากการปฏิบัติให้ได้ ซึ่งก็อาจจะเป็นไปได้ในหลายรูปแบบ เช่นกัน รูปแบบที่สำคัญที่สุดคือวาทกรรมทางวิชาการ อันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ลายลักษณ์ ซึ่งรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงเบิกทางไว้แล้วด้วย “จารีกวัตโพธิ์” ซึ่งแฝงไว้ด้วย เงื่อนไขที่แยบยลให้คนไทยต้องเรียนหนังสือจนอ่านออก หากไม่ก็จะมีได้รับประโยชน์ โดยตรงจากมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้นำมาจารึกไว้ ในยุคปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสาร ก้าวหน้าไปมาก และน่าจะเป็นเครื่องมือที่ดีได้ ดังที่กล่าวมาแล้วในข้อ ๓ ข้างต้น

๕. สภาวะที่พึงปรารถนาก็คือ การทำให้มนุษยศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันที่ส่งผลทั้งในด้านของการประเทืองปัญญา และเป็นเครื่องนำทางในเชิงปฏิบัติ ในระบบอุดมศึกษายุคปัจจุบันมีการกำกับหรือบังคับให้นักศึกษาทุกคนต้อง เรียนวิชาด้านมนุษยศาสตร์ในกรอบของวิชาศึกษาทั่วไป ซึ่งมักจะต้องศึกษากัน ในชั้นต้นๆ ของหลักสูตรปริญญาตรี อันที่จริงถ้าจุดหมายปลายทางของการศึกษา ไม่ว่าจะในสาขาใด คือการสำนึกในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ มนุษยศาสตร์จำเป็น ที่จะต้องทำหน้าที่เป็นแสงส่องทางให้แก่สมาชิกของประชาคมวิชาการทุกคน ยิ่งไปกว่านั้นนักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์จะต้องเรียนรู้ศิลปะในการถ่ายทอดวิชาของตน ไปสู่สังคมทั่วไปด้วย ในประเทศที่วิชามนุษยศาสตร์ก้าวหน้า นักวิชาการในด้านนี้ สามารถถ่ายทอดความรู้ความคิดของตนผ่านสื่อประเภทต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นักวิชาการของไทยอาจจะยังไม่มีโอกาสดีเช่นนั้น และยิ่งไปกว่านั้น นักวิชาการ บางคนกลับถูกกลืนไปในกระแสของสื่อยุคใหม่ที่มุ่งการสร้างกำไรในทางพาณิชย์ มากกว่าการสร้างปัญญา

๖. มนุษยศาสตร์เป็นศาสตร์แห่งการตีความและศาสตร์แห่งการวิจารณ์ ประชาคมวิชาการที่เข้าใจที่จะใช้มนุษยศาสตร์ให้เป็นประโยชน์ย่อมจะรู้จักปรับตัว ให้เป็นประชาคมแห่งการตีความ และประชาคมแห่งการวิจารณ์ หมายความว่า ไม่มองปรากฏการณ์และพฤติกรรมใดอย่างผิวเผิน แต่จะต้องพยายามมองให้ทะลุ ถึงความคิดที่อยู่เบื้องลึก และในขณะที่เดียวกันวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ก็จะเอื้อ ให้ประชาคมนั้นเป็นประชาคมเปิดที่รับฟังและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ทิวทัศน์อันสร้างสรรค์ก็จะเกิดขึ้น ประชาคมที่เปี่ยมด้วยวิจารณ์ญาณจึงน่าจะเป็น ประชาคมที่พึงปรารถนา

๗. ดังที่กล่าวมาแล้วช่วงต้น โลกาวัดหนึ่งที่แท้จริงเรียกร้องให้เราต้องรู้จักตนเองและรู้จักผู้อื่นในเชิงวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง จะขอจบบทความนี้ด้วยตัวอย่างที่น่าจะให้กำลังใจว่า มนุษยศาสตร์อาจมีทางรอดในบริบทของสังคมไทย เรื่องนี้เป็นเรื่องจริง ผู้เล่าซึ่งเป็น “ตัวละครเอก” ในเรื่องนี้ล่องลับไปแล้ว และผู้เขียนเลือกที่จะไม่เอ่ยนามของท่าน เพราะการใช้วิชามนุษยศาสตร์ของท่านมีค่ากว่าการกระทำของบุคคล

นักวิทยาศาสตร์ชาวไทยผู้หนึ่งจบการศึกษาระดับปริญญาเอกจากประเทศตะวันตก ท่านได้รับการศึกษามาดีมาก ในแง่ที่มีได้สนใจแต่เฉพาะวิชาของท่าน แต่ให้ความสนใจกับศาสตร์หลายแขนง และในด้านวัฒนธรรมก็เห็นคุณค่าของงานศิลปะและวรรณคดี ไม่มีความยากลำบากแต่ประการใดที่ท่านจะปรับตัวจากนักวิทยาศาสตร์เพื่อทำงานด้านการวางแผนการศึกษา และการบริหารในระดับต่างๆ อันรวมถึงการเป็นเจ้าของกระทรวงฯ หนึ่ง ที่ต้องติดต่อกับนักลงทุนต่างประเทศผู้สนใจจะมาสร้างอุตสาหกรรมในประเทศไทย ครั้งหนึ่งมีนักธุรกิจจากยุโรปคนหนึ่งมาขอพบท่าน เพื่อเจรจาเรื่องการจัดตั้งกิจการอุตสาหกรรมในบ้านเรา สนทนากันไปไม่ได้นาน ท่านเจ้าของกระทรวงก็สังเกตเห็นว่านักธุรกิจผู้นั้นพยายามจะหวานล่อมท่านด้วยสินบน ท่านจึงตัดบทด้วยการอ้างข้อความตอนหนึ่งจากบทละครเรื่อง *ชีวิตของกาลิเลโอ* ของนักประพันธ์เยอรมัน แบร์ทอลท์ เบรคชท์ คำคมนั้นมีความว่า **“ใครก็ตามที่ไม่รู้ว่าความจริงคืออะไร เขาผู้นั้นเป็นเพียงคนโง่ ใครก็ตามที่รู้ว่าความจริงเป็นอย่างไรและยังเรียกมันว่าเป็นความเท็จ เขาผู้นั้นคืออาชญากร”** นักธุรกิจผู้นั้นได้รับการศึกษามาดีพอที่จะรู้สำนึกว่าได้ทำผิด จึงรู้สึกละอายใจรีบเก็บกระเป๋าလာท่านเจ้าของกระทรวงไปในบัดนั้น

มนุษยศาสตร์ที่นักวิทยาศาสตร์ไทยท่านนั้นนำมาใช้ในสถานการณ์อันเหมาะสม อยู่ในระดับที่ผ่านลักษณะ “วานรซำราบ” ไปมากแล้ว กล่าวเป็นภาษาชาวบ้านก็คือ ท่านปราบฝรั่งด้วยอาวุธของฝรั่งเอง และเครื่องมือที่ท่านใช้สามารถปลุกสำนึกเชิงจริยธรรมได้ ซึ่งจริยธรรมก็คือสุดทางของความสำนึกในคุณค่าของความเป็นมนุษย์นั่นเอง

เชิงอรรถ

(๑) กำลังจะลงพิมพ์ในวารสารวิชาการออนไลน์ของโครงการ Interweaving Theatre Cultures, Institute for Performance Studies, Free University Berlin.

(๒) ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, คัดจาก “รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาวิพนธ์ดีเด่น ของ มูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป” วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ ใน : อังคาร กัลยาณพงศ์, *บางกอกแก้วกำศรวล หรือนิราศนครศรีธรรมราช*, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๔, หน้า ๓๕๗ - ๓๕๘.

(๓)

กรุงเทพฯ ไทยแลนด์

๑ บางกอกกากซากเดนเทวดา	ข้าม้วสู่มดูสิตธานีศรี
นิโกรฝรั่งหวังซดโสภินี	ในคอฟฟี่ผอพกอปรภิกจามฯ
๑ ฮิปปีฮี้ฮี้แฮะแฮะร้อง	เพลงลั่นก้องถึงเชียงใหม่สยาม
มหาวิทยาลัยเล่าเรียนตาม	นิกรทรามงามเล่นเต้นดนตรีฯ
๑ ฝึกหัดครูคลังตั้งหน้าตั้งตา	โลภมหาวิทยาลัยใหญ่เต็มที
วิ่งเดินขบวนรบกวนปฐพี	งกดีกรีคอคเตอร์เซอชวยฯ
๑ ช่างกลซ่อมกลไคโนเสา	โง่งเง่าเมาระเบิดตี้มเบรียงม้วย
ครูงูปลาลาปลาร่วมด้วย	สนับสนุนห่วยให้ใหญ่เย็นงฯ

อังคาร กัลยาณพงศ์, *ลำนำฎุกระดิ่ง* พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๔. หน้า ๔๕.

(๔) Klaus Wenk, *Studien zur Literatur der Thai*, Band IV, Hamburg: Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens, 1989, p. 121.

(๕) เจตนา นาควัชระ, “ทางสายกลางแห่งวรรณคดีวิจารณ์”, ใน *วิชา* ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (๑๖ มีนาคม - ๓๐ เมษายน ๒๕๕๒). หน้า ๑๕-๒๘.

(๖) “ศรีบูรพา”, แลไปข้างหน้า, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๘, หน้า ๑๘๘ - ๑๘๙.

(๗) เจตนา นาควิษระ, *วรรณกรรมละครของแบร์ทอลท์ เบรคคท์ : การศึกษาเชิงวิจารณ์*, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๒๖, หน้า ๑๙๘.

(๘) Chetana Nagavajara, “Kurt Wais : A Centenary Appraisal,” *Manusaya* (Special Issue No. 11, 2006), pp. 1 - 34.

(๙) Chetana Nagavajara, “An Imaginary Dialogue: A Comparative Look at Contemporary Thai and Western Poetry,” in : *Fervently Mediating : Criticism from a Thai Perspective*, Bangkok : Chomanad Press, 2004, pp. 255 - 270.

(๑๐) เจตนา นาควิษระ, “กวีนิพนธ์ร่วมสมัยในฐานะทิวทัศน์ข้ามชาติ,” (ธีระนุชเปี่ยม แปล) ใน *กวีนิพนธ์นานาชาติ : การศึกษาเชิงวิจารณ์*, กรุงเทพฯ : ชมนาด, ๒๕๔๖, หน้า ๓ - ๕๔.

(๑๑) เจตนา นาควิษระ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕ - ๒๘.

(๑๒) อดอง สุนทรวาณิชย์, “รากเหง้าของความเปลี่ยนแปลง : เอกสารประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,” *วารสารอักษรศาสตร์* (ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๐), หน้า ๖๐.

(๑๓) เจตนา นาควิษระ, “ศิลปะสองทางให้แก่นักในวัฒนธรรมไทย,” ใน *จ.น. ศิลปะสองทาง*, กรุงเทพฯ : คมบาง, ๒๕๔๖, หน้า ๓๗ - ๖๑.

(๑๔) เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๐๑ - ๒๒๖.

^(๑๕) *JUST Commentary*. International Movement for a Just World, Vol.9, No.1, January 2009, p. 4.

“Conflict of goals: one side (Red shirt) wants a strong government which could deliver on policy promises; the other side (Yellow shirt) wants a weak government, because they think the previous government was corrupt, ...and therefore what is needed are strong monitoring measures...”

^(๑๖) Emile Zola, *Germinal* อ้างตาม ทัดนีญ์ นาควิษระ, *บทบาทของวรรณกรรมและพันธกิจของนักเขียนในทัศนะของเอมิล โซลา*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๗, หน้า ๒๑๘ - ๒๑๙.

ภาคผนวก

ความเป็นมาในการจัดแสดงปาฐกถาเกียรติยศฯ
เนื่องในวันพระราชทานนามมหาวิทยาลัยมหิดล
(พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๕๒)

ประวัติศาสตร์อาจารย์ นายแพทย์เกษาน จาติกวณิช
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล
(พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๒๒)

ความเป็นมาในการจัดแสดงปาฐกถาเกียรติยศ เนื่องในวันพระราชทานนามมหาวิทยาลัยมหิดล

“มหิดล” เป็นพระนามของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติอย่างใหญ่หลวง โดยเฉพาะการแพทย์และการสาธารณสุข ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นพระบิดา แห่งการแพทย์แผนปัจจุบันของไทย และพระบิดาแห่งการสาธารณสุขไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า โปรดกระหม่อมพระราชทานนาม “มหิดล” ให้เป็นนามของมหาวิทยาลัยที่ได้ ตราพระราชบัญญัติมีผลใช้อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ ซึ่ง นับว่า เป็นวันเริ่มต้นของการใช้ชื่อมหาวิทยาลัยมหิดล นับจากวาระนั้นจนถึง วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ ซึ่งเวียนมาบรรจบครบ ๔๐ ปี ที่ได้รับพระราชทาน นามให้เป็น “มหาวิทยาลัยมหิดล” การได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณครั้งนี้ ยังความปิติยินดีเป็นอย่างยิ่งให้แก่บรรดาอาจารย์ นักศึกษา และเจ้าหน้าที่ทุกระดับ ตลอดจนศิษย์เก่าและนักศึกษาปัจจุบันของมหาวิทยาลัยมหิดล

นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๓ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๕๒ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล ได้มีดำริให้มีการจัดปาฐกถาเกียรติยศฯ เนื่องในวันพระราชทานนาม “มหาวิทยาลัยมหิดล” ติดต่อกันมาทุกปี โดยได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากสาขาต่างๆ มาแสดงปาฐกถาในหัวข้อต่างๆ ดังนี้

- พ.ศ. ๒๕๔๓ ปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์ชัชวาล โสถานนท์ ครั้งที่ ๑
โดย ศาสตราจารย์คลินิกเกียรติคุณประดิษฐ์ เจริญไทยที
- พ.ศ. ๒๕๔๔ ปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษน จาติกวนิช ครั้งที่ ๑
โดย ศาสตราจารย์เกียรติคุณประเวศ วะสี
- พ.ศ. ๒๕๔๕ ปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์ชัชวาล โสถานนท์ ครั้งที่ ๒
เรื่อง “สุขภาพสังคม”
โดย ศาสตราจารย์เกียรติคุณประเวศ วะสี
- พ.ศ. ๒๕๔๖ ปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษน จาติกวนิช ครั้งที่ ๒
เรื่อง “พระพุทธศาสนากับการเติมปัญญาให้สังคม”
โดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต ป.ธ.๙)
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๔๗ ปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์ชัชวาล โสถานนท์ ครั้งที่ ๓
เรื่อง “เศรษฐกิจการเงินโลกกับการปรับตัวของอุตสาหกรรมศึกษาไทย”
โดย ดร.โอฬาร ไชยประวัติ
ที่ปรึกษารองนายกรัฐมนตรีและที่ปรึกษากิตติมศักดิ์
มูลนิธิสถาบันวิจัยนโยบายเศรษฐกิจการคลัง

“ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย”

- พ.ศ. ๒๕๔๘ ปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษาน จาติกวณิช
ครั้งที่ ๓
เรื่อง “โครงการพัฒนาอดอยตุง”
โดย ม.ร.ว.ดิศนัดดา ดิศกุล
เลขาธิการมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์
- พ.ศ. ๒๕๔๙ ปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์ชัชวาล โอสถานนท์
ครั้งที่ ๔
เรื่อง “การปฏิรูปการเมืองกับสภาพสังคมไทย”
โดย ศาสตราจารย์ ดร.อมร จันทรมบูรณ์
ประธานคณะกรรมการพัฒนากฎหมาย
สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา
- พ.ศ. ๒๕๕๐ ปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษาน จาติกวณิช
ครั้งที่ ๔
เรื่อง “สหกิจศึกษากับการพัฒนาคุณภาพบัณฑิต”
โดย ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอาน
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
- พ.ศ. ๒๕๕๑ ปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์ชัชวาล โอสถานนท์
ครั้งที่ ๕
เรื่อง “ประสบการณ์การบริหารมหาวิทยาลัยออกนอกระบบ
เป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ”
โดย ดร.กฤษณพงศ์ กีรติกร
ที่ปรึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี
- พ.ศ. ๒๕๕๒ ปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษาน จาติกวณิช ครั้งที่ ๕
เรื่อง “ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย”
โดย ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เจตนา นาควัชระ
กรรมการสภามหาวิทยาลัยมหิดลผู้ทรงคุณวุฒิ

ปาฐกถาเกียรติยศศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษาน จาติกวณิช ครั้งที่ ๕

ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษาน จาติกวณิช
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล
พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๒๒

ประวัติ

ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษม จาติกวณิช

ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว.

ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษม จาติกวณิช หรืออาจารย๋หมอกษาน เป็น บุตรคนที่ ๔ ของพลตำรวจโทพระยาอธิกรณ์ประกาศ (หลุย จาติกวณิช) และ คุณหญิงอธิกรณ์ประกาศ (อ่องุ่น จาติกวณิช) เกิดเมื่อวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ณ บ้านเลขที่ ๒ ถนนสาทรใต้ ตำบลทุ่งมหาเมฆ อำเภอยานนาวา มี พี่น้องร่วมบิดามารดา ดังนี้

๑. พี่ชาย (ถึงแก่กรรมแต่เด็ก)
๒. พี่ชาย (ถึงแก่กรรมแต่เด็ก)
๓. พันตำรวจโท กษม จาติกวณิช (ถึงแก่กรรม)
๔. ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษม จาติกวณิช
๕. นายเกษม จาติกวณิช
๖. นายเกษตกร จาติกวณิช
๗. นางโกศล จาติกวณิช
๘. นายไกรศรี จาติกวณิช
๙. นางโกสุม ศรุตานนท์
๑๐. นางโกศัลย์ ล้ำขำ

สมรสกับนางสาวสุมาลี ยุกตะเสวี ธิดาหลวงยุกตะเสวีวัฒน (สิระ ยุกตะเสวี) และคุณหญิง ยุกตะเสวีวัฒน (ถนอมศรี ยุกตะเสวี) เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ภายหลังได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้า วิเศษฝ่ายใน ปัจจุบันเป็นท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวณิช มีธิดาคนเดียวคือ ดร.กษมา จาติกวณิช ต่อมาได้รับพระราชทานสมรสกับหม่อมราชวงศ์ชาญวุฒิ วรวรรณ ไอรหม่อมเจ้าไฉฉวยากร วรวรรณ และหม่อมจิตรา วรวรรณ ณ อยุธยา ปัจจุบัน ดร.กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์

จตุตถจุลจอมเกล้า (จ.จ.) เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นคุณหญิงเกษมา
วรวรรณ ณ อยุธยา ปัจจุบันรับราชการดำรงตำแหน่ง เลขาธิการคณะกรรมการ
การศึกษาขั้นพื้นฐาน

ประวัติหน้าที่รับราชการและงานบริหาร ปี พ.ศ. ๒๔๘๑ - ๒๕๒๒

- พ.ศ. ๒๔๘๑ เริ่มรับราชการ เป็นอาจารย์ผู้ช่วย กรมมหาวิทยาลัย กระทรวง
ศึกษาธิการ ทำงานประจำแผนกศัลยศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช
- พ.ศ. ๒๔๘๒ เริ่มสอนวิชาศัลยกรรมทั่วไป แก่นักศึกษาแพทย์ปีที่ ๒๓
- พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้รับตำแหน่งอาจารย์ผู้ช่วย
แผนกศัลยศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล
ทำหน้าที่เช่นเดียวกับหัวหน้าแพทย์ประจำบ้าน โดยอยู่ในความ
ควบคุมอย่างใกล้ชิดของศาสตราจารย์ นายแพทย์ประจักษ์ภณ
ทองประเสริฐ หัวหน้าแผนกศัลยศาสตร์ในขณะนั้น
- พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้รับตำแหน่งอาจารย์โท เริ่มการสอนวิชาศัลยศาสตร์ ระบบ
ช่องท้อง
- พ.ศ. ๒๔๙๑ ได้รับตำแหน่งอาจารย์เอก
- พ.ศ. ๒๔๙๕ ก่อตั้งสาขาวิชาศัลยศาสตร์ทรวงอกและหัวใจที่โรงพยาบาลศิริราช
และโรงพยาบาลปอด นนทบุรี จากระยะเริ่มแรกจนเป็นหน่วยที่
ทำการรักษา ผู้ป่วยและโรคหัวใจที่ได้ผลดีที่สุดและทำมากที่สุด
ในประเทศไทยและภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในขณะนี้ ได้รับ
เอฟ.เอ.ซี.เอส. เป็นคนแรกในประเทศไทย
- พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นผู้ริเริ่มการผ่าตัดหัวใจรายแรกในโรงพยาบาลศิริราช
- พ.ศ. ๒๕๐๑ ได้รับตำแหน่งศาสตราจารย์วิชาศัลยศาสตร์
ได้รับตำแหน่งผู้อำนวยการโรงพยาบาลศิริราช
- พ.ศ. ๒๕๐๓ เริ่มการผ่าตัดหัวใจชนิดเปิดโดยการใส่เครื่องหัวใจและปอดเทียม
เป็นรายแรก ในโรงพยาบาลศิริราช
- พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้รับตำแหน่งรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหิดล

“ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย”

พ.ศ.๒๕๑๑	ก่อตั้งสมาคมแพทยโรคหัวใจแห่งประเทศไทย
พ.ศ.๒๕๑๒	ริเริ่มก่อตั้งศูนย์โรคหัวใจในโรงพยาบาลศิริราช
พ.ศ.๒๕๑๔	ได้รับตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล
พ.ศ.๒๕๒๒	เกษียณอายุ

งานบริหาร

ในระหว่างปฏิบัติหน้าที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล ได้บุกเบิกงานใหม่หลายประการ ได้แก่

- โครงการส่งเสริมการศึกษาแพทยสำหรับชาวชนบท ริเริ่มในปี พ.ศ. ๒๕๑๘
- สนับสนุนให้มีโรงพยาบาลเวรปฏิบัติตามแผนพัฒนาสาธารณสุข ฉบับที่ ๔ เพื่อทดแทนแพทย์ที่ขาดแคลนตามอำเภอและตำบล
- ได้ขยายวิทยาเขตแห่งใหม่ที่ตำบลศาลายา จังหวัดนครปฐม ในเนื้อที่ประมาณ ๑,๒๐๐ ไร่ เปิดการเรียนการสอนตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ทำให้มหาวิทยาลัยรับนักศึกษาเพิ่มเป็น ๒ เท่า
- โครงการวิจัยและพัฒนาอนามัยชาวเขา
- รักษาในตำแหน่งคณบดีคณะสาธารณสุขศาสตร์ และคณบดีคณะวิทยาศาสตร์

เป็นประธานกรรมการและกรรมการดำเนินงานในเรื่องต่างๆ เช่น

- ประธานกรรมการจัดตั้งคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- จัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ของมหาวิทยาลัยมหิดล ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕
- ประธานกรรมการที่ปรึกษาประชากรและสังคม ฝ่ายมหาวิทยาลัย
- กรรมการผู้ผลิตบุคลากรทางการแพทย์ที่มีชีพัก
- กรรมการพัฒนาและคณะต่างๆ ของมหาวิทยาลัยมหิดล
- กรรมการสอบวิชาศัลยศาสตร์ทรวงอกของกรรมการประกอบโรคศิลป์

- กรรมการที่ปรึกษาค่ายอาสาพัฒนาและกรรมการที่ปรึกษาชุมนุมผู้บำเพ็ญประโยชน์
- กรรมการพิจารณาหลักการคัดเลือกนักศึกษาแพทย์
- ประธานการก่อสร้างตึก ๗๒ ปี ของโรงพยาบาลศิริราช
- รองประธานการก่อสร้างตึก ๘๔ ปี ของโรงพยาบาลศิริราช
- กรรมการส่งเสริมมหาวิทยาลัยมหิดล
- กรรมการจัดตั้งคณะแพทยศาสตร์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- กรรมการจัดตั้งศูนย์แพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- กรรมการแพทย์ระดับบริหาร
- ที่ปรึกษาฝ่ายนโยบายและบริหารการสาธารณสุข
- ที่ปรึกษาคณะอนุกรรมการจัดหารายได้เพื่อการรณรงค์และสมทบทุนป้องกันโรคหัวใจ
- อ.ก.พ.ทบวงมหาวิทยาลัย
- กรรมการอำนวยการคณะกรรมการกีฬามหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย
- ที่ปรึกษาแพทย์ในเขตเร่งรัดพัฒนาชนบท
- รองประธาน Asian Pacific Congress of Cardiology
- Fellow American College of Surgeons
- Fellow of Society of University Surgeons
- สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๐

นายแพทย์เกษน เริ่มการศึกษาขั้นต้นที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟ คอนเวนต์ ชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชัญ และ พ.ศ. ๒๔๖๖ อายุได้ ๑๑ ปี ได้เดินทางไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ พร้อมกับคุณกษมพี่ชาย โดยเข้าศึกษาในระดับมัธยมต้นที่โรงเรียน Colchester เป็นนักกีฬาเทนนิสและรักบี้ของโรงเรียน และมีประวัติการเรียนในชั้นดีจนจบการศึกษา จากนั้นได้เข้าศึกษาต่อด้านวิชาแพทย์ที่ Guy's Hospital มหาวิทยาลัยลอนดอน ได้รับปริญญา M.R.C.S (Member of Royal College of Surgeons) และ L.R.C.P. (Licentiate of Royal College of Physicians) ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ และ D.M.T. (Diploma of Tropical

Medicine) จากมหาวิทยาลัยลิเวอร์พูล ในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เมื่อกลับมาประเทศไทย ได้ตัดสินใจเข้าทำงานที่แผนกศัลยศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ซึ่งเป็นคณะแพทยศาสตร์แห่งเดียวของประเทศไทยในขณะนั้น ณ สถานที่แห่งนี้ ชีวิตการทำงานของนายแพทย์เกษาน เริ่มจากการเป็นแพทย์ประจำบ้านศัลยศาสตร์ ต่อมาเป็นหัวหน้าแพทย์ประจำบ้าน พร้อมกันนั้นทำหน้าที่ เป็นผู้อำนวยการนอกเวลาราชการของโรงพยาบาลศิริราชด้วย และได้รับการบรรจุเป็น ข้าราชการนตำแหน่งอาจารย์ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔

ชีวิตการเป็นแพทย์ที่คณะแพทยศาสตร์ นอกจากมีหน้าที่รักษาคนไข้แล้วยังต้องเป็น “ครู” สอนนักเรียนแพทย์และแพทย์ประจำบ้านด้วย เช่นเดียวกับศัลยแพทย์ท่านอื่นในประเทศและต่างประเทศในสมัยนั้น หลังจากที่ทำงานทางศัลยศาสตร์ทั่วไป (general surgery) มาได้ระยะหนึ่ง บางท่านจะเบนเข็มไปทำงานในแขนงอื่น อาจารย์เกษานนั้นหลังจากที่ได้รับทุน MSA (Mutual Security Agency) ของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาไปดูงานและฝึกงานทางศัลยศาสตร์ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๕ ได้นำความรู้และประสบการณ์ที่ได้มาก่อให้เกิดประโยชน์ทางการแพทย์แก่ประเทศชาติอย่างใหญ่หลวง เพราะนอกจากบุกเบิก ก่อตั้ง และทำหน้าที่เป็นหัวหน้าหน่วยศัลยศาสตร์หัวใจและทรวงอกในภาควิชาศัลยศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลแล้ว ยังได้ไปช่วยทำหน้าที่เป็นหัวหน้าผ่าตัดทรวงอก และที่ปรึกษาอาวุโสให้กับโรงพยาบาลโรคทรวงอก ของกระทรวงสาธารณสุข และในปี พ.ศ. ๒๕๗๗ เป็นผู้ริเริ่มการผ่าตัดหัวใจรายแรกในโรงพยาบาลศิริราช

นอกเหนือจากความสามารถด้านวิชาการ ด้วยบุคลิกภาพของการเป็นผู้นำความมีน้ำใจงาม และมนุษยสัมพันธ์อันดีเลิศ อาจารย์ประสบความสำเร็จเป็นอย่างสูงในชีวิตการเป็น “ครูแพทย์” และ “ศัลยแพทย์หัวใจและทรวงอก”

ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ ได้รับตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการโรงพยาบาลศิริราช ศาสตราจารย์เกษาน เป็นผู้นำการผ่าตัดหัวใจชนิดเปิด (open heart surgery) ด้วยการเย็บ ปิดรูรั่วในหัวใจโดยวิธีการลดอุณหภูมิร่างกายผู้ป่วย

(hypothermia technic) สำเร็จครั้งแรก ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ และเริ่มผ่าตัดโดยใช้เครื่องหัวใจและปอดเทียม (heart lung machine) เย็บปิดรูรั่วในหัวใจในเด็กผู้ป่วยหญิง อายุ ๑๔ ปี เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ โดยศาสตราจารย์เกษน เป็นศัลยแพทย์ผู้ทำการผ่าตัด และมี Professor Ben Eiseman ศัลยแพทย์ผู้มีชื่อเสียงจากสหรัฐอเมริกามาช่วยในการผ่าตัดครั้งนี้ด้วย จากการเป็นผู้บุกเบิกการผ่าตัดหัวใจเป็นครั้งแรกที่โรงพยาบาลศิริราช ทำให้มีความก้าวหน้าทางวิชาการและเทคนิคการผ่าตัด ซึ่งได้ช่วยชีวิตผู้ป่วยโรคหัวใจได้เป็นจำนวนมาก ศาสตราจารย์เกษนได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นการตอบแทนความดีความชอบสูงสุดแก่ผู้ที่มีผลงานดีเด่นเป็นพิเศษ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้ดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีมหาวิทยาลัย และก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดลต่อจากศาสตราจารย์ นายแพทย์ ชัชวาล โสธานนท์ ในวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ และได้รับเลือกให้บริหารงานติดต่อกัน ๔ วาระ วาระละ ๒ ปี จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๒

เมื่อก้าวไปเป็นอธิการบดี อาจารย์เกษนได้ทุ่มเทสติปัญญาและเวลาให้แก่มหาวิทยาลัยมหิดลอย่างเต็มที่ บุคลิกโดดเด่นของอาจารย์เกษนคือมีความเป็นกันเอง นอกจากความสามารถและความขยันขันแข็ง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้อาจารย์เกษน ประสบความสำเร็จในการทำงานทุกด้านและในทุกแห่งน่าจะเป็นอริยาคัยส่วนตัวที่ทำให้สามารถ “ครองใจ” ผู้ร่วมงาน

กว่าครึ่งชีวิตของอาจารย์หมอกษาน ที่ได้ปฏิบัติงานให้แก่มหาวิทยาลัยมหิดลมาอย่างต่อเนื่อง ทุ่มเทกำลังกายกำลังใจ แม้ว่าจะทำงานด้านบริหาร ก็ยังผ่าตัดเพื่อช่วยเหลือคนไข้ อาจารย์หมอกษาน เป็นทั้งครูที่ศิษย์รัก นายที่ลูกน้องเคารพ และหมอที่คนไข้เชื่อมั่นเคารพรักและศรัทธา ศาสตราจารย์ นายแพทย์ชัชวาล ได้กล่าวถึงอาจารย์หมอกษานว่า “อาจารย์เกษน เป็น gentleman เป็นคนที่ nice และเป็นนักกีฬาด้วย เคยเป็นนักเทนนิสฝีมือดี ทำทางพูดจาหน่วยก้านเป็นสุภาพบุรุษคนเรามองดูก็รู้”

“ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย”

นอกจากความเป็นสุภาพบุรุษเป็นที่รักของผู้รู้จัก อาจารย์หมอกษานยังมีความเป็นผู้นำและเป็นนักบริหารชั้นเลิศ ซึ่งศาสตราจารย์ นายแพทย์เสนอ อินทรสุขศรี ยังระลึกถึงคำพูดของอาจารย์หมอกษาน ที่เคยสอนไว้เสมอว่า “ถ้าเราเลี้ยงม้า แล้วจูงม้าไปที่ลำธาร บังคับให้ม้ามันกินน้ำ ถ้าม้ามันอึดและไม่กินน้ำ บังคับอย่างไรมันก็จะไม่ยอมกิน ต้องให้มันหิวน้ำก่อน เหมือนกับคนเราถ้าเราจะเป็นครูเขา เป็นหัวหน้างาน เป็นนักธุรกิจ เราต้องหาทางว่าทำอย่างไรนักเรียนจะหิววิชา ทำอย่างไรลูกน้องจึงจะหิวการทำงาน หรือทำอย่างไรผู้ที่เราติดต่อนั้นจะหิวธุรกิจของเรา”

อาจารย์หมอกษาน ถึงแก่อนิจกรรมอย่างสงบ ในวันจันทร์ที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๙ สิริรวมอายุได้ ๘๔ ปี ๙ เดือน ๘ วัน

ศาสตราจารย์ นายแพทย์กษาน จาติกวณิช อธิการบดีคนที่ ๒ ของมหาวิทยาลัยมหิดล บริหารงานในช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๔-๒๕๒๒ ด้วยวิสัยทัศน์และความเป็นผู้นำ ในการบริหารงานของท่าน อาจารย์ได้บริหารงานให้มหาวิทยาลัยมหิดลสามารถพัฒนาสู่ความเป็นมหาวิทยาลัยชั้นนำ และเปิดบทบาทมหาวิทยาลัยสู่สากล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้โอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาสในชนบทได้ศึกษาวิชาการด้านการแพทย์ เพื่อกลับไปพัฒนาชนบท ตลอดระยะเวลาของการดำรงตำแหน่ง อธิการบดี ศาสตราจารย์ นายแพทย์กษาน ได้ก่อให้เกิดประโยชน์และคุณูปการแก่มหาวิทยาลัยที่สำคัญหลายประการ ผลงานที่โดดเด่น คือ

ขยายสาขาวิชาการต่างๆ ให้กว้างขวางขึ้น โดยมีการจัดตั้งหน่วยงานใหม่ๆ คือ

- ยกฐานะโรงเรียนพยาบาลและผดุงครรภ์ เป็นคณะพยาบาลศาสตร์
- จัดตั้งโครงการศูนย์สัตวทดลอง ต่อมาพัฒนาเป็นสำนักสัตวทดลองแห่งชาติ
- จัดตั้งโครงการการศึกษาและวิจัยสิ่งแวดล้อม ต่อมาพัฒนาเป็นคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์
- จัดตั้งคณะเวชศาสตร์เขตร้อน

- จัดตั้งศูนย์วิจัยโภชนาการในโรงพยาบาลรามารบตี ต่อมาพัฒนาเป็นสถาบันวิจัยโภชนาการ

พัฒนาการบริหารงานสำนักงานอธิการบดี

จากเดิมซึ่งมีเพียง ๓ กอง คือ กองกลาง กองคลัง และกองบริการ การศึกษา ซึ่งไม่สามารถสนองต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคม มหาวิทยาลัยได้ จึงได้พิจารณาปรับปรุงการบริหารสำนักงานอธิการบดีให้ทันสมัย ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ โดยได้ขยายหน่วยงานเพิ่มเติมคือ กองการเจ้าหน้าที่ กองกิจการนักศึกษา กองแผนงาน และกองห้องสมุด ซึ่งต่อมาได้ยกฐานะเป็นสำนักหอสมุด

เปิดบทบาทมหาวิทยาลัยมหิดล สู่นักไกล

ศาสตราจารย์เกียรติคุณพรชัย มาตังคสมบัติ อดีตอธิการบดีเล่าว่า “ในช่วงที่ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษน ดำรงตำแหน่งอธิการบดีนั้น นับได้ว่ากิจกรรมทางวิชาการของมหาวิทยาลัย ได้ขยายออกไปสู่เวทีนานาชาติอย่างแท้จริง” กล่าวคือ ท่านได้ชักนำให้รัฐบาลประเทศเพื่อนบ้านส่งนักศึกษา มาเรียนในหลักสูตรปริญญาโท ปริญญาเอก ของมหาวิทยาลัยมหิดล เดินทางไปเยี่ยมมหาวิทยาลัยต่างๆ ในหลายประเทศ และเป็นประธานการอบรมจัดประชุมวิชาการนานาชาติระดับโลก นับเป็นการบุกเบิกงานวิชาการของมหาวิทยาลัยมหิดลสู่เวทีวิชาการนานาชาติ อันเป็นการขยายเกียรติภูมิของมหาวิทยาลัยมหิดลให้กว้างไกล

สร้างโอกาสให้แก่ผู้ด้อยโอกาสในชนบท ได้เข้ามาศึกษาวิชาแพทยศาสตร์ และสามารถกลับไปพัฒนาชนบทในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ซึ่งแนวความคิดนี้ได้แพร่หลายไปยังมหาวิทยาลัยอื่นๆ ต่อมาอีกหลายแห่ง นอกจากนี้ยังเป็นผู้ริเริ่มจัดทำธงวันมหิดลเพื่อนำรายได้มาช่วยผู้ป่วยอนาถาของโรงพยาบาลศิริราช ซึ่งเป็นการส่งเสริมภาพลักษณ์โรงพยาบาลของผู้ยากไร้และมหาวิทยาลัยของชุมชน

วางรากฐานวงการแพทย์ไทยด้านโรคหัวใจ

จัดตั้งศูนย์โรคหัวใจ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล สมาคมแพทย์โรคหัวใจแห่งประเทศไทย และเปิดประตูวิชาการโรคหัวใจของไทยสู่นานาชาติ

มหาวิทยาลัยมหิดล ชาบซึ่งในคุณงามความดีที่ท่านอาจารย์ได้อุทิศทั้งกำลังกายและกำลังใจ ในการวางรากฐานและพัฒนามหาวิทยาลัยมหิดล รวมทั้งเปิดบทบาทของมหาวิทยาลัยสู่นานาชาติจนรุ่งเรืองมาถึงปัจจุบัน ปาฐกถาเกียรติยศ ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษน จาติกวณิช ครั้งที่ ๕ ในวันที่ มหาวิทยาลัยมหิดล จัดขึ้นเพื่อแสดงมุทิตาจิตและร่วมรำลึกถึงท่านอาจารย์ คุณงามความดีของท่าน อาจารย์จะอยู่ในใจพวกเราชาวมหิดลตลอดไป.

(คัดย่อประวัติจากหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษน จาติกวณิช, ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๙)

มหาวิทยาลัยมหิดล